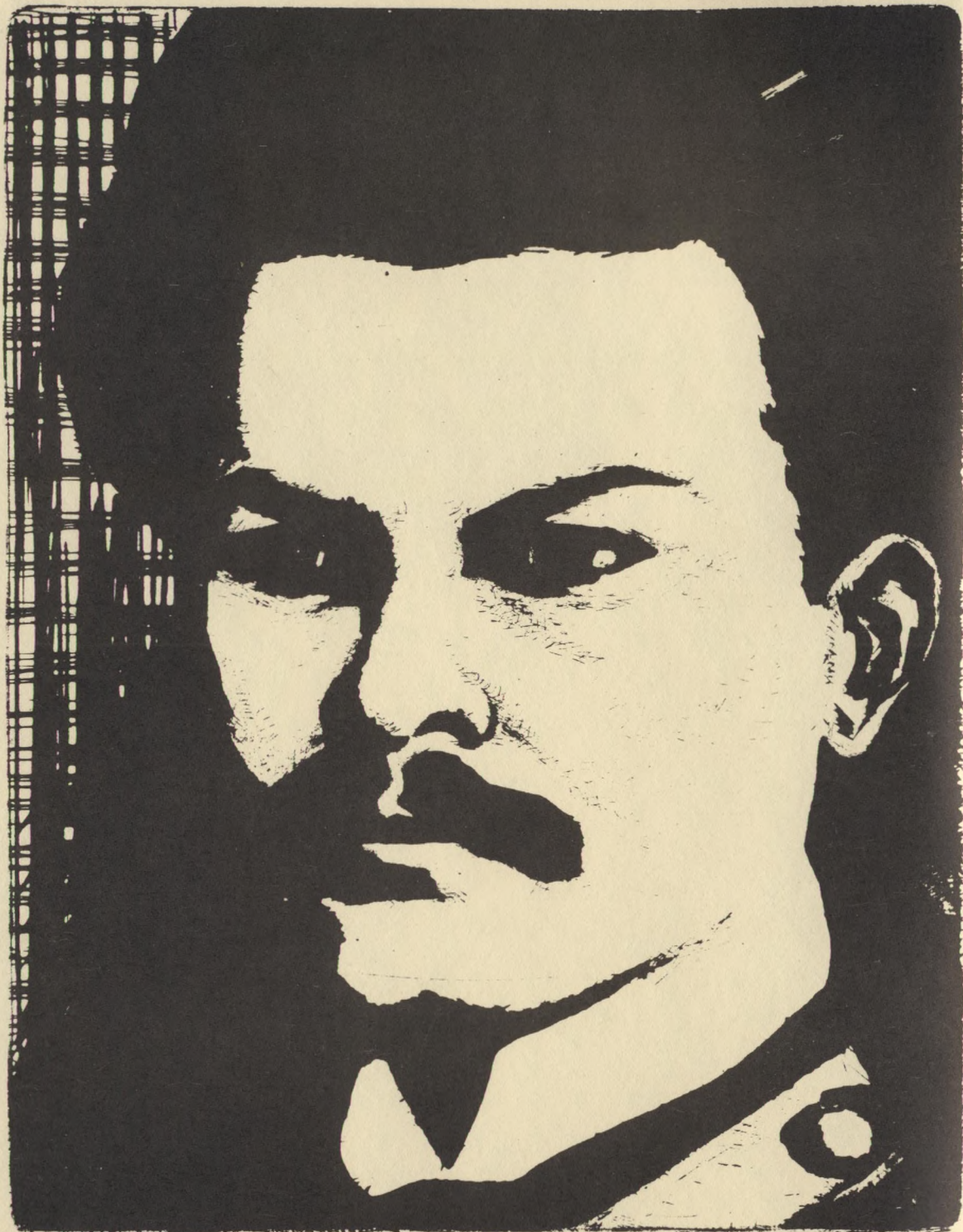

ПЯЩАК

ВЫДАНИЕ БЕЛАРУСКАГА КУЛЬТУРНА-
АСЬВЕТНІЦКАГА ЦЭНТРА
КЛІУЛЕНД
ЗША

№ 10, 1991

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovicy,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуецца пры фінансавай дапамозе прыхода Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (рэдактар), **Міхась
Белямук** (сакратар), **Янка Салавянюк**, сябры -- **Сяргей
Карніловіч**, **Іна Каханоўская**, **Вольга Дубаневіч** (МакДэрмат),
Лідзія Лазар--Ханенка, **Янка Ханенка**.

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor), **Michael Bielamuk** (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- **Serge Karnilovich**, **Ina Kachanovski**, **Olga
Dubanevich** (Mc Dermott), **Lydia Lazar-Chanenka**, **Yanka Chanenka**.

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Анатоль Белы, **Васіль Быкаў**, **Іосіф Юхо**.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Зьмест

Калядныя віншаваньні

а. Міхась Страпко.....	3
Васіль Быкаў.....	4
Сяргей Законнікаў.....	5
Часопіс «Полацк».....	5
Рыгор Барадулін. Каляда.....	6
Клуб «Спадчына».....	8
Культурна-асьветніцкі цэнтр «Полацк».....	8
Віктар Шніп. Сьвяткуем Каляды.....	9
Ядзьвіга Двінская.....	9
Беларуска-Амэрыканскія арганізацыі Кліўленда.....	9

Зьрцало житя

Сяргей Тарасаў. Адкуль пайшло хрысьціянства ў Беларусі?.....	10
--	----

Пачынальнікі

Уладзімір Конан. «Беларусь, Беларусь!..».....	14
Сьвятлана Белая. Гісторыя адной знаходкі.....	19
Максім Богдановіч. Новыя пісьма Л.Н.Толстого.....	20
Сьвятлана Белая. Максімава Яраславія.....	22
Сьвятлана Анатольева. Багдановічаўскі каляндар.....	29

Асьветнікі

М.Дубок. Спадар Я. Станкевіч.....	34
Леў Мірачыцкі. Міхал Забэйда-Суміцкі: эмігранцкі лёс, служэньне мастацтву і гуманізму.....	35

Наша гісторыя

Міхась Белямук. Эмблема на шчыце герба «Пагоня».....	38
--	----

Далёкае і блізкае

Кастусь Мерляк. Адночы ў Рыме.....	42
Юзефа Найдзюк. Наш лягер.....	43

Памяць зямлі

Лісты і вершы Ўладзіміра Караткевіча.....	44
Успаміны Яўгена Ціхановіча.....	52

Роднае слова

Масей Сяднёў. З «Масеевай кнігі».....	58
---------------------------------------	----

З жыцця эміграцыі.....	59
------------------------	----

Публікацыі часопіса «Полацк» за 1991 год.

Андрэй Карпук. Распрацоўка макета вокладкі, шрыфтов рубрык і заставак
 На развароце: Павел Семчанка. Каліграфія да твораў М.Багдановіча
 На першай бачынцы вокладкі: Антаніна Лапіцкая. Максім Багдановіч
 На другой бачынцы вокладкі. Яўген Ціхановіч. Максім Багдановіч.
 На чацвертай бачынцы вокладкі: Генадзь Грак. Страцім-Лебедзь

З Калядамі

і Новым 1992 годам!

Мы сьвяткуем падвойныя сьвяты: Народзіны Госпада, збаўцы нашага Ісу са Хрыста і Народзіны нашай незалежнай Бацькаўшчыны.

Вітаю з гэтымі сьвятамі дзеячоў БНФ і ўсіх змагароў за адраджэньне беларускае дзяржаўнасьці!

Вітаю духавенства Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы.

Вітаю ўсіх тых, што далі ахвяры на Чарнобыль. Вітаю з Раствам Хрыстовым рэдакцыю часопіса «Полацк», усіх яе аўтараў і чытачоў!

Вітаю камітэт БАПЦ ў Кліўлендзе. Вітаю Беларуска-Амэрыканскае Задзіночаньне, Камітэт Беларуска-Амэрыканскае Моладзі, Беларуска-Амэрыканскае Жаночае Згуртаваньне.

Асабліва вітаю нашых ахвярных і адданных харыстаў і ўсіх прыхажан царквы Жыровіцкае Божае маці ў Кліўлендзе. Зычу ўсім добрага здароўя і памыснай працы,

а.Міхась Страпко

Шаноўная гэтагі і спадаро-рабётыкі
часопіса "Полацак",

горада біншчу ўсіх вае зь весёллі і
шчаслівамі Калядамі на амерыканскім
землі, вельмі маю і на гэтай тым
дружнай і адназначнай сямейкай і рабіць
ваму вельмі патрэбную справу на ад-
радмэнні нашае мілай бацькаўшчыны,
з ёю нам клопат, нашот спадзеваць,
— нам Лёс.

Шчасна вам і поспеху.
Міке Беларусь.

Васіль Бокань

ліст. 1991г
Менск

Шчыра, сардэчна вітаю з
Калядамі ўсіх суайчыніцаў,
супрацоўнікаў і чытачоў часопіса
"Полацак", якія аўдама за па-
магаюць у адраджэнні не за-
лежнай Рэспублікі Беларусь,
каждай роднай мовы, культуры.
Маюць, збогу ўсім Вам, Ваувам
родным і сябрам добрага зда-
роўя, плёну ў працы і шчасця.

Вау Сяргей Законьнік
11 лістапада 1991 года Менск.

Рэдакцыя часопіса "Полацак"
біншчу ўсіх чытачоў, аўтараў,
беларускае грамадства з
першымі Калядамі незалежнай
Бацькаўшчыны.

Каледн

Цераз пушот, цераз гачі,
Цераз ледот
А баграцця куцвіцёў у хаце
Їшлі Каледн.

Сена грэлася пад абрусамі,
Свечкі грамітныя не гаслі.
Коні загадвалі гаспадару самі
Мурагом не адносіць яселькі.

Же елі і не пілі
Стары дзедот,
Піхавалі, калі
Карадзіцця зёрка Каледная
Ї маладзік маладот
Ка адлегучі на халадот
Засвеціцця каля яе,
Каля ўдае.

Ї мароз хоць раз у поцвіці
Запрашаі паспотаць куцвіці:
— будзь, Мароз, прот сіле,
Толькі нас не ўштокну, не ўкалупні,
Ї ты, вайлэк, ня бойся,
Нядбёся ў поцце! —
мадалі.

А яшчэ працілі:
— А во, верабі,
Кашох не малаціце,
Ляціце
На суседаві калапні.

А каля рэчкі
Каля доўгоца

тв спраткі прэчкі
Їшлі каледоўшчыкі,
Каледавалі.

Дэкавалі,
Калі давалі.

Їшлі
З торбамі і мяхамі.

Кацаі
З дорам і махамі

Ї кумпёккі
гасам.

кавалкам ласот
Каледоўшчыкам не панікаі.

Запрашаюцца Каледот
За сталот

Кровітанкамі і кровітані
З ласкаю.

Ї малот і сталі
прывягае

свегта каекае,
Кровіцкае.

А над яселькі карова
З ціхімі вагамі

Дохае сабе
Цёплымі поцкамі.

А ў каровот
Зорацка ў ілбе.

9. XI. 91
Менск

Родербардуні}

Калядныя прывітаньні

Добры-вечар, пані гаспадару!
Здароўя тому, хто ў гэтаму дому!
Зялёная ялінка ззяе на ўвесь сьвет!
Менскія калядоўшчыкі шлюць Вам прывет!

Вітаньне ад зямелькі — Бацькаўшчыны,
Ад культурна-гістарычнага клюба «Спадчына».
Блаславенне часопісу «Полацк», што вельмі цікавы
Гэта-ж на ўвесь сьвет — Зьява!

Знаем, што ў горадзе Кліўлендзе — звон-звон!
То на колах гумавых прэ калядны канон.
Ой, званы на цэрквах і касьцёлах звоняць
А людцы пра тое і пра гэта радасна гамоняць.

Моляцца ў цэрквах ды касьцёлах,
Бо сьвята Хрыстова шыбуе наўкола.
Хрыстос даў вучэньне — жыцьця-аблягчэньне.
Шануйце, браткі, адзін аднаго, дзе ёсьць вы на сьвеце.
І сілу набудзіце, Хрыстовы дзеці.

Слаўце Ўладара-Бога ў калядны вечар!
І будзем спадзявацца на новыя сустрэчы!
А пакуль мы вам здароўя зычым,
Каб не забыліся вы нашых звычайу...

Калядоўшчыкам дай Каляду,
Падаруначак, пакуначак ці які клуначак,
Асадкаў-ручак, стрыжняў, алоўкаў
(Аж прасіць нялоўка).
Суайчыннікі родныя, ня шліце гарэлку,
А лепей тое, што ўпрыгожыць талерку!

Разам з клубам «Спадчына» калядавала і людзей
добрых зь сьвятамі віншавала Лілея Матусевіч

Культурна-асьветніцкі цэнтр «Полацк» вітае з Каляднымі сьвятамі і
Новым годам ўсіх сваіх сяброў, прыхільнікаў і працаўнікоў на бела-
рускай ніве! Зычым усім здароўя, шчасьця, посьпехаў!

Кліўлендзкі аддзел Беларуска-Амэрыканскіх вэтэранаў віншуе з
Калядамі і Новым годам! Зычым усім шчасьця, здароўя і памыснасьці!

Сьвяткуем Каляды

Віктар Шніп

Да нас вяртаюцца сьвятыя Сьвяты
І ў божы дзень да нас прыходзіць Бог.
І родны Край, пакінуўшы астрог,
Сьвяткуе людска, як і сьвет, Каляды.

Да сьветлай Мэты доўгая дарога,
Але ўжо знаём існай Волі смак.
Хоць нас яшчэ не прызнае чужак,
Галоўнае — наш Край прызнаны Богам.

І ў божы дзень мы пад каляднай зоркай
Усе чысьцеем думкамі, душой
І адбуджаем песьняю сьвятой
І сьветласьць мары, і ўспаміна горкасьць.

І робіць нас людзьмі сьвятое Сьвята,
І дзецам нашым паспрыяе Бог.
І асьвятляюць вечнасьцю Каляды
І цішу курганоў, і тлум дарог.

1991

Віншую з Раствам Хрыстовым і Новым годам!
Здароўя, творчых посьпехаў.
Ядзьвіга Двінская.

Кліўлендзкі аддзел БАЗА жадае сваім сябрам,
Прыхільнікам і чытачам часопіса «Полацк»
вясёлых Калядаў, шчасьлівага Новага году!

Кліўлендзкі Аддзел Беларуска-Амэрыканскага
Жаночага Эгуртаваньня шчыра вітае кожную бе-
ларускую сямейку з Новым годам і Калядамі!
Няхай радасьць і шчасьце будзе ў кожнай хаце!

Адкуль прыйшло хрысьціянства ў Беларусь?

Сяргей Тарасаў

Адгучалі сьвяты і перазвоны саборных званоў з нагоды 1000-годзьдзя хрышчэньня Усходняй Эўропы і зноў надыйшоў час нястомных пошукаў і навуковага аналізу. У патоку сьвяточнай інфармацыі цяжка было зразумець, адкуль узялося хрысьціянства ў Беларусі, якім яно было першапачаткова, як разьвілася. У лепшым выпадку ў сьвядомасьці засталіся імёны сапраўдных волатаў хрысьціянскай культуры: Еўфрасініні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Аўрамія Смаленскага, Сімяона Полацкага. Разам з тым, апісаньне працэсу хрышчэньня Усходняй Эўропы зьявілася да прыняцьця рэлігіі сьв. князем Уладзімірам, хрышчэньня кіяўлян, наўгародцаў. Пасьля — да гісторыі кіеўскіх, наўгародзкіх, пскоўскіх і падмаскоўных манастыроў. Пазьней — да вядомай догмы: «Масква — трэці Рым, а чацьвёртаму ня быць», да аб'яднаньня ўсходнеславянскага праваслаўя вакол Маскоўскай дзяржавы.

Складалася ўражаньне, што больш чым тысячагадовая гісторыя Беларусі ў гэтым ваколсьвяточным «рашэньні», калі не ігнаравалася сьвядома, то як-бы выпала. Але на самой справе мы маем вынік шматвяковай расейскай імперскай палітыкі ў галіне навукі і культуры, якая, дарэчы, з зайздросным імпэтам была падхопленая правадырамі камуністычнай ідэялёгіі. Стары-новы дагмат аб тым, што Беларусь — колішняе Полацкае княства была састаўной часткай (правінцыяй) Кіеўскай Русі, меў на ўвазе, што і хрышчэньне гэтых зямель нічым не адрознівалася ад Кіева ці Ноўгарада. Але ці так гэта было на самой справе? Надыйшоў час паставіць і гэта пытаньне.

Як справядліва лічаць праваслаўныя

багасловы, пранікнёныя хрысьціянства на землі ўсходніх славян можна зьвязаць з пэрыядам ад сьв. Андрэя Першазванага да княгіні Вольгі, г. зн. III — IX стст. ад Н.Х. (Филарет. Установление христианства на Руси. Богословские труды, № 28, М. 1987). Але трывала яно пачало прыжывацца толькі ў канцы IX ст. Прычым адразу трэба заўважыць, што ўсходнеэўрапейскія прасторы засталіся на той час адзінымі нехрысьціянізаванымі землямі Эўропы. Таму тут і скрыжваліся інтарэсы каталіцка-апостальскага Рыма і праваслаўнага Канстантынопаля — Byzantийскай імперыі. Аб тым, што гэта было менавіта так, сьведчаць, напрыклад, жыцьці, перакладзеныя з латыні на стараславянскую мову, якія мелі распаўсюджаньне на землях Усходняй Эўропы: Бэнэдыкта Нурсійскага, Анастасіі Рымлянкі, Сьв. Віта й інш. Сама княгіня Вольга, якая першая зь кіеўскіх князёў прыняла хрысьціянства, вяла адносна гэтага перамовы як з Канстантынопалем, так і з Рымам. Яна зьявілася да германскага імператара Атона I (936—973) з просьбаю прыслаць у Кіеў каталіцкіх сьвятароў, што тлумачылася яе няўдалымі перамовамі зь бізантыйскім імператарам Канстантынам VII Багранародным падчас паездкі ў Канстантынопаль у 957 г. Безумоўна, на той час сама Вольга трымалася яшчэ паганскае веры. Разам з тым у Кіеве былі добра вядомыя і праваслаўныя мэсіянеры. Цяжка ўявіць, каб зьявіўшыся ў сярэднім Падняпроўі, яны не праявілі цікавасьці да іншых зямель на поўнач ад Кіева, якія тагачасным гісторыкам былі ўжо знаёмыя.

Яскравым сьведчаньнем таго зьяўляецца лёс самога Андрэя Першазванага,

які пасьля наведваньня «Кіеўскіх гор» адправіўся далей на поўнач па Дняпры да Ноўгарада, адтуль — у Скандынавію і далей — у Рым. Такім чынам, апостал прыйшоў вядомым гандлёвым шляхам «З грэкаў у варагі». Гэты шлях у нас часцей называецца «з варагаў у грэкі» і, мабыць, невыпадкова. Справа ў тым, што землі ўсходняй Эўропы, у тым ліку і Полацкае княства, на гэтым шляху былі толькі транзітным прамежжам. Асноўны гандаль ішоў паміж Усходам і Скандынавіяй, астатнія-ж толькі карысталіся выгодамі гэтага гандлю. У сувязі з гэтым цікава адзначыць, што другая палова X ст. — час шырокага распаўсюджваньня ў Скандынавіі хрысьціянства. Хрысьціянства прыйшло сюды раней, чым ва Усходнюю Эўропу, дзякуючы шматлікім паходам нарманаў ажно да Міжземнага мора. Адпаведна і ўвагу да ўсходнеславянскіх зямель праяўлялі ня толькі мэсіянеры з поўдня, але і з поўначы. Найбольшую цікавасьць для нас уяўляе япіскапская «Сага аб хрышчэньні», запісаная ў канцы XIII ст. аб падзеях канца X ст. Галоўная дзеючая асоба аповеда зьяўляецца Торвальд Вандроўнік. Гэты чалавек, узьведзены пасьля сьмерці ў сан сьвятога, прымаў чынны ўдзел у хрысьціянізацыі Ісландыі. Адтуль ён направиўся ў Ерусалім, дзе быў у вялікай пашане ў самога імператара і Канстантынопальскага патрыярха. Зьдзейсьніўшы духоўны подзьвіг паломніцтва, Торвальд вяртаўся у Скандынавію праз Кіеўскую Русь. Тут ён пакінуў па сябе памяць у выглядзе заснаванага «в Русіі» манастыра Іана Хрысьціцеля. З спасылкаю на скальда Бранда Вандроўніка, сага апавядае, што Торвальд памёр, так і не дайшоўшы да сваёй радзімы, і пахаваны «у высокай гары на рэчышчы Дроўна», «каля царквы Іана Хрысьціцеля, непадалёку ад Полацка». Гэта сага — першы па часе дакумэнт або твор, у якім прыгад-

ваюцца хрысьціяне на землях Полацкага княства. Нагадаем яшчэ, што апісаньня ў ёй падзеі датуецца канцом X ст. Мабыць, гэта невыпадкова. Па-першае, таму, што ўжо ў канцы X ст. Полацкая зямля аформілася як самастойнае незалежнае княства. Яе першы летапісны князь Рагвалод як паўнапраўны гаспадар «тры маў, валодаў і княжыў» на Полацкай зямлі. Па-другое, Рагвалод хутчэй за ўсё быў выхадцам з паўночнае Нарвегіі, фюлька (воласьці) пад назваю Рогаланд. Таму зразумела, чаму другі скандынаў — Торвальд Вандроўнік — вырашыў заснаваць манастыр менавіта ў Полацку.

Манастыр Іана Хрысьціцеля (Прадзец) на востраве ў Полацку дакумэнтальна фіксуецца ў старажытных крыніцах з XI ст. Некаторыя дасьледчыкі адносяць яго ўзьнікненьне да XII ст. Але рэшткі самога манастыра дагэтуль не знойдзеныя. Археалягічнымі і геафізычнымі дасьледваньнямі апошніх гадоў вызначаны толькі месцы перспэктыўных пошукаў. Што да «высокае гары», то такая існуе і сёньня непадалёку ад былога манастыра. Падчас вайны 1812 г. на ёй была збудавана артылерыйская батарэя, пазьней — курган Славы 1941—1945 гг. Няма падставаў сумнявацца, што сага прыгадвае менавіта Полацкі і полацкі манастыр. Што-ж да часу заснаваньня манастыра, то дакладна яго значыць могуць толькі архэалягічныя дасьледваньні. Прычым, калі будучы знойдзены рэшткі мураваных пабудоваў (а мураванае дойдзтва пачало распаўсюджвацца на Полаччыне толькі з другой паловы XI ст.), то варта памятаць, што першыя хрысьціянскія храмы на нашых землях былі ўсё-такі драўлянымі, а манастыры — пячорныя, як, напрыклад, у Кіеве, Пскове, нарэшце, і ў Палесьціне.

Факт існаваньня ў Полацку напрыканцы X ст. хрысьціянскага, праваслаўнага накірунку манастыра (ня будзем

забываць, што Торвальд быў у вялікай пашане ў Канстантынопальскага патрыярха), дазваляе крыху іначай паглядзець на асобы першых полацкіх князёў — Рагвалода й яго дачку Рагнеду. Широка вядома летапіснае паданьне, па якім барацьба за руку Рагнеды разгарэлася паміж кіеўскім князем Яраполкам Сьвятаслававічам і яго братам Уладзімірам Сьвятаслававічам наўгародзкім, будучым хрысьціцелем Русі. Абодва князі, як сьведчаць крыніцы, былі паганцамі: Яраполк ужо меў жонку і Рагнедавай рукі прасіў у якасьці другой жонкі. Абодва пакланяліся стадам (ідалам). Але ці была язычніцае веры Рагнеда? Тое, што яна згаджалася стаць другой жонкай Яраполка, сёньня ўжо ня можа быць бясспрэчна прынята ў якасьці доказу яе паганскае веры. Заручыны і жаніцьба былі на той час актам глыбока палітычным. Па-другое, ёй бузуюна, была добра вядома гісторыя княгіні Вольгі — бабкі Ўладзіміра й Яраполка, якая стаўшы хрысьціянкаю, кіравала народам паганскае веры і жыла ў яго асяродзьдзі. А гэ та быў вялікі духоўны подзьвіг. Па-трэцяе, на той час у Полацку ўжо існаваў хрысьціянскі манастыр на Востраве. А як вядома, асноўную стаўку ў мэсіянерскай дзейнасьці сьвятары рабілі на прадстаўнікоў княжацкае ўлады, баяраў і дружыну. Так адбывалася паўсюдна: у Заходняй Эўропе, у Скандынавіі, як мы ведаем, ва Усходняй Эўропе. Таму пазьбегнуць такога ўзьдзеяньня не маглі ні Рагнеда, ні яе бацька — Рагвалод. Нарэшце, чацьвёртае — само летапіснае паданьне і сьведчаньне Цьвярскага летапісу. Рагнеда робіць замах на жыцьцё Уладзіміра. «За тое, тлумачыць яна, — што бацьку майго забіў і зямлю яго ў палон узяў, а зараз ня любіш ні мяне, ні сына нашага». Як магла жанчына, адна зь сямі афіцыйных жонак Уладзіміра — паганца, падняць на яго руку? У тага-

часных умовах усеабдымнага патрыярхату, адпаведна агульнаэўрапейскаму рыцарскаму кодэксу, гэта немагчыма было нават уявіць! Учынак Рагнеды прасцей за ўсё можна было-б растлумачыць звычайнай жаночай рэўнасьцю. Што, дарэчы, і рабіла большасьць гісторыкаў. Але якая магла быць рэўнасьць, калі мнагажэнства ў тагачасным усходнеславянскім грамадзтве — рэч больш чым звычайная. Яна — норма жыцьця і залежала толькі ад сацыяльнага становішча мужчыны, яго магчымасьці пракарміць адну ці сем жонак. І галоўнае, на той час такое палажэньне жанчыны было для яе не абразьлівым, хутчэй наадварот. Яе адносіны з мужам вызначаліся колькасьцю народжаных дзяцей. Чым больш дзяцей — тым больш прыязнымі былі адносіны. А як вядома, Рагнеда нарадзіла Ўладзіміру Ізяслава (князя полацкага), Мсьціслава (князя чарнігаўскага і тмутараканскага), Яраслава Мудрага (князя наўгародзкага, а затым кіеўскага), Усевалада ды яшчэ двух дочак.

Абразьлівым становішча Рагнеды нам сёньняшнім, можа падацца толькі таму, што ўсе мы нясем ў сваёй сьвядомасьці хрысьціянскія пастулаты, якія сталі заканадаўчымі нормамі нашага жыцьця, адзін зь якіх — кожны муж павінен мець адну жонку і наадварот. Таму абразіцца Рагнеда магла-б толькі ў тым выпадку, калі была-б хрысьціянкаю. Тым больш, што была першаю (афіцыйнаю) жонкаю Уладзіміра. Усе астатнія — пасья яе. Апрача таго, дадалася помста за бацькоў, забітых Уладзімірам, за абрабаваную вотчыну — Полаччыну. Калі-ж Рагнеда разам з сынам Ізяславам была выслана зь Кіева, а Уладзімір тым часам ажаніўся ў чарговы й апошні раз на дачцы бызантыйскага імператара і прыняў хрысьціянства, ён прапанаваў Рагнедзе выбраць сабе мужа зь яго асяродзьдзя. Гордая Рагнеда адмовілася, зая-

віўшы, што ў такім выпадку яна лепш стане нявестаю Хрыстовай. Пасьля чаго прыняла пастрыг пад імем Анастасіі. На той час усходнеславянскія землі ня ведалі жанчын манахінь. Па-другое, прыняць манашаскі сан, не прайшоўшы па служэньства, а тым больш бязь веры ў Хрыста, было немагчыма. Адкуль можна зрабіць вывад, што Рагнеда да прыняцьця хрысьціянства і жаніцьбы Уладзіміра была веруючай. А гэта магчыма толькі ў тым выпадку, калі з пастулатамі хрысьціянства яна, і вядома, яе бацька Рагвалод былі знаёмыя да 970 г., г. зн. — да захопу Полацка Уладзімірам.

Таму невыпадкова, што першы князь адноўленае полацкае дынастыі — Ізяслаў, сын Рагнеды й Уладзіміра, быў хрысьціянінам Калі верыць летапісам, ён быў «*ціхлі і лагодны*», любіў і шанаваў царкву, чытаў сьвятыя пісаньні «*и слезен, и умилен, и долготерпелив*». Большасьць гісторыкаў менавіта зь імем гэтага князя зьвязвае хрышчэньне Полацкай зямлі. Але адразу ўзьнікае пытаньне: а што мы, уласна кажучы, разумеем пад хрышчэньнем зямлі ці княства?

Хрышчэньне Кіева адбылося ў водах Дняпра, куды Уладзімір загадаў загнаць усіх гараджан, паўтарыўшы амаль даслоўна выраз Хрыста: «*Хто не са мной, той супроць мяне*». Ноўгарад ваяводы Уладзіміра — Пуцята і Дабрыня — хрысьцілі мячом і агнём. Гэта давала падставы лічыць, што падобным чынам адбылося і хрышчэньне Полацка. Але чаму ў такім выпадку на старонках вядомых нам летапісаў няма зьвестак аб хрышчэньні Ізяславам Полаччыны? Калі прычынай лічыць адсутнасьць полацкіх летапісаў, то нават у такім выпадку летапісцы — манахі Кіева і Ноўгарада, якія падрабязна ўказвалі ўсе зьвесткі, наўрад ці абмінулі-б такую падзею. Што-што, а вялікі гвалт, нахшталт наўгарадзкага, трапіў-бы ва ўсе летапісы, ня

толькі ўласна полацкія. Аб гэтым сьведчаць больш позьнія летапісныя запісы, якія тычацца Полацка, але якія мы ведаем зь кіеўскіх, наўгародзкіх, судальскіх, цьвярскіх і інш. летапісаў. Адкуль вынікае, што гвалтоўнага хрышчэньня Полацкага княства не было. Чаму-ж тады пралілася кроў паганцаў у Ноўгарадзе? Таму, што Ноўгарад быў даўняй, але вольналюбивай вотчынай Уладзіміра. Вялікаму князю кіеўскаму было неабходна сьцвердзіць свае правы на гэты горад і яго воласьць, падпарадкаваўшы яго ня толькі адміністрацыяна, але і духоўна. Падобных правоў на Полаччыну ён ня меў, як ня меў, відаць, і дастаткова зброі. Бо ў Полацку напрыканцы Уладзімірава жыцьця (2 апошніх гадоў) правіў сын Ізяслава — Брачыслаў, вядомы сваёй смелай і незалежнай палітыкай. У Брачыслава, калі верыць летапісам і сагам, былі больш трывалыя сувязі з Балта-Скандынаўскім сьветам, чым зь Кіеўскай Русью. Нездарма на яго баку супроць Яраслава Мудрага біліся нармандскія дружыны. Апошняе відовішча тлумачылася тым, што полацкія князі свой радавод лічылі не адгалінаваньнем Рурыкавічаў, а самастойным дрэвам Рагвалодавічаў. Пра што і летапіс паведамляе: «Адгэтуль уздымаюць меч Рагвалодавы ўнукі супроць унукаў Яраслава». Такім чынам, сьвярджаць сваю ўладу пераводам у хрысьціянскую рэлігію ўсіх жыхароў княства полацкім князем патрэбы не было. А з амбіцыямі кіеўскага ўладара Уладзіміра яны лічыліся мала. Тым ня менш полацкія князі прынялі хрысьціянства. Праўда, у нас няма падставаў сьвярджаць, што гэту рэлігію яны праводзілі ў якасьці афіцыйнай. Хутчэй за ўсё з боку княжацкай улады не было перашкод для натуральнага пранікненьня хрысьціянства ва ўсе сфэры тагачаснага грамадзтва.

(Канец у наступным нумары)

«Беларусь, Беларусь!..»

Уладзімір Конан

100
ГОД
З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ

Гісторыкі беларускай літаратуры, здаецца, яшчэ не звярнулі ўвагі на адну загадкавую і трагічную асаблівасць: нашу літаратуру ў пачатку XX стагоддзя стварылі зусім маладыя людзі. І паміралі яны таксама маладымі. Геніяльнаму аўтару «Вянка» было толькі 22 гады. Сяргей Палуян закончыў самагубствам на дваццатай вясьне свайго жыцця. Альфонс Петрашкевіч пражыў 24 гады. Алесь Гарун — крыху больш за 33 гады. Аўтару першай «Гісторыі Беларускай літаратуры» (1920) было 27 гадоў. Браніслаў Тарашкевіч надрукаваў «Беларускую граматыку для школ» (1918), калі яму споўнілася 24 гады. Аўтарка «Курганнай кветкі» (1914) — пятнаццацігадовая дзяўчына Канстанцыя Буйло. Сярэдні ўзрост тых, хто найбольш друкаваўся ў «Нашай ніве», «Маладой Беларусі» і «Лучынцы» — недзе каля 22

гадоў. Да трыццацігадовых Янкі Купалы, Якуба Коласа, Антона Луцкевіча, Вацлава Ластоўскага яны звярталіся з павагай — дзядзька. Айляйза Пашкевіч, якой было таксама трыццаць, калі пачыналіся «Наша доля» і «Наша ніва», стала Цёткай беларускай літаратуры.

Трагізм незакончанасці творчага і чалавечага самавыяўленьня! І тады, калі яно пачыналася занадта позна, як у Багушэвіча, і асабліва тады, калі жыццё абрываўся на пачатку духоўнага ўзходжаньня, як гэта сталася з М. Бабровічам (Лявонам Гмарыкам), аднагодкам Багдановіча.

Цяжкі крыж выпаў на долю Максіма Багдановіча й ягонае паэтычнае спадчыны. Па характару свайго таленту ён быў паэтам-артыстам, здольным да глыбокага суперажываньня і пераўвасабленьня. Для такога тыпу мастакоў важна не працягласць душэўнага перажываньня і ня колькасць жыццёвага вопыту, а іх інтэнсыўнасць і глыбіня. Ці ня тут ляжыць ключ для разгадкі фэнамена Багдановіча? Маю на ўвазе не так раннюю таленавітасць (яна характэрна для ўсіх геніяльных людзей), як нейкую дзіўную жыццёвую мудрасць, якой Неба і Лёс звычайна надзяляюць не маладых паэтаў, а хрысціянскіх асьветнікаў на апошніх этапах іх подзьвігу. Тут, як кажуць, — Боскі дар, тайна, якую да рэшты не адгадаеш.

Ёсьць, аднак, другі, літаратурны бок гэтага фэнамену: як мог пісьменьнік, жы вучы далёка ад сваёй Бацькаўшчыны, так глыбока спасьцігнуць схаваныя ад чужога вока скарбы яе быцця і культу-

ры? Ці дастаткова тут адных кніжак, фальклёрных, этнаграфічных зборнікаў і слоўнікаў, як думалі крытыкі 20-30 гадоў і пазней? Як насуперак «заходне-расейскаму» асяродзішчу сям'і этнографа Адама Багдановіча здолелі «на вольны сьвет прабіцца» тыя крыніцы народнай моватворчасці, якія жылі ў душы будучага паэта — спадчынны дар яго таленавітых сялянскіх продкаў?

У 20-я гады І. Замоцін заўважыў: «Калі ўзяць пад увагу, што маленькі Максім пражыў у Горадні першыя пяць гадоў свайго жыцця да пераезду бацькі ў Ніжні Ноўгарад у кастрычніку 1896 г., то нельга не адзначыць гэтых ранніх і, безумоўна, спрыяльных уражаньняў ад роднае прыроды, якая адыграла вельмі важную ролю ў разьвіцці яго паэтычнай творчасці.

З публікацыяў Т.Кароткай «Тут нараджалася слова» (Голас Радзімы, 1983, 15 вер.) і «Радок у біяграфію паэта» (Літаратура і мастацтва, 1983, 7 кастр.) стала вядома, што чатырохгадовы Максім з братамі Вадзімам і Лёвай, разам з маці правёў вясну і лета 1895 года ў сваёй цёткі Сыцепаніды Апанасаўны, муж якой, Франц Секержыцкі, служыў аб'ездчыкам неўпадалёк ад чыгуначнай станцыі Асіповічы. Відаць, «гродзенскіх» і «асіповіцкіх» уражаньняў для таленавітага дзіцяці было дастаткова, каб далучыцца душою да роднага краю. Ракуцёўскае лета 1911 года было таксама не эпізодам, а важным этапам у жыцці паэта-юнака. Бо ўжо праз год пасля гэтай падзеі ён прыслаў у рэдакцыю «Нашай нівы» рукапіс «Кніжкі выбраных твораў» — амаль гатовы паэтычны «Вянок».

Ці пад сілу быў гэты подзьвіг зусім маладому паэту, які, паводля меркаваньняў дасьледчыкаў, вывучаў родную мову па лексічных і фальклёрных зборніках? Хутчэй за ўсё адбылося нешта ін-

шае: у раннім дзяцінстве маці-Беларусь «запісала» сваю мову на чыстых лістах уражлівай душы свайго сына, напявала яму свае песьні і казкі ў сне, пазначыла крыжам хрышчэньня на любячым сэрцы дзіцяці. А другое, сталае «хрышчэньне» адбылося летам 1911 г. ў Вільні і Ракуцёўшчыне: прычашчэньне духоўным «віном» Бацькаўшчыны. Відаць, дасьледчыкі прынялі за кніжнае «вывучэньне» роднае мовы волатаўскую працу над словам — рэч звычайную і штодзённую для кожнага прафэсійнага паэта. Ня варта браць на веру меркаваньне В.Ластоўскага (Мае ўспаміны аб М.Багдановічу, — ЛіМ, 1989, 22 ліст.), быццам-бы тады, у 1911 г., «мову М.Багдановіч знаў яшчэ дрэнна і, гаворачы, збіваўся на маскоўшчыну». Майстэрства вуснага маўленьня залежыць хутчэй ад штодзённай практыкі, ад жывога сумоўя, а не ад глыбіні пазнаньня мовы. Сёньня выдатныя майстры беларускага слова, штодзённа жывучы ў расейска-моўным асяроддзі, якое запанавала нават у іхніх сямейках, часта густа «зьбіваюцца на маскоўшчыну», непрыемна ўражваючы наіўных школьных настаўніц. І гэта цяпер, калі, скажам, у нашым ДOME літаратара альбо на філёлягічных факультэтах можна пачуць чыстую беларускую гаворку. А для аўтара «Вянка» наогул «не было куды пайсьці», каб заглянуць на «адзеньне душы» аднамоўцы і па ёй скарэктаваць сваё беларускае маўленьне. Вось у якіх умовах стваралася «зачараванае царства» ягонае паэзіі.

У гэтым нарысе я хацеў-бы закрануць адну, але найважнейшую тэму — месца М.Багдановіча ў беларускай адраджэнскай паэзіі пачатку нашага стагоддзя. Маё-ж прачытаньне спадчыны паэта прапануецца чытачу ў кніжцы «Сьвятло паэзіі і цені жыцця: лірыка Максіма Багдановіча». Адзначу, толькі

складаны шлях вяртаньня Багдановічых скарбаў да сучаснага беларускага чытача. Напачатку паэта не зразумелі і ня толькі той-сёй з рэдакцыі «Нашай нівы», але нават блізкія да яго людзі, свая кі і сябры ў Ніжнім Ноўгарадзе і Яраслаўлі. Пазьней фундамэнтальнае значэнь не спадчыны Багдановіча ўсьвядомілі беларускія дзеячы 1917—1920 гг., супрацоўнікі газэт «Гоман», «Наш сыяг», «Вольная Беларусь», «Беларусь», а потым заснавальнікі пісьменьніцкага аб'яднаньня «Узвышша», супрацоўнікі Інбелкульта. Двойчы выдавалася спадчына Багдановіча (праўда, няпоўна): у 20-х гадах літаратурнай камісіяй Інбелкульта пад рэдакцыяй І. Замоціна (Творы Максіма Багдановіча т.1-2. Менск, 1927-1928) і ў 1968 г. інстытутам літаратуры Акадэміі навук БССР (Багдановіч М. Збор твораў у 2-х тамах. Мн., 1968) За мяжой нашыя землякі-беларусы выдалі «Максім Багдановіч. Вянок паэтычнай спадчыны» (Нью-Ёрк — Мюнхен, 1960). Сёлета інстытут літаратуры ў Менску падрыхтаваў да выданьня Збор твораў паэта ў трох тамах.

Далучэньне Багдановіча да «нашаніўскай» паэзіі пачалося з адраджэнскай сымболікі. Яму, малодшаму сучасніку Купалы, Коласа і іх паслядоўніку, у гэтай галіне належыць бясспрэчны прырытэт. Прышоўшы ў літаратуру некалькімі гадамі пазьней за сваіх настаўнікаў, ён ня толькі шчасліва пазьбегнуў эпігонства, але зь першых-жа паэтычных крокаў стаў наперадзе іх, на «сымбалічным» участку нацыянальнай літаратуры, якая яшчэ толькі стваралася. Успомнім: першы твор М.Багдановіча апавяданьне-эскіз «Музыка» друкаваўся 6 ліпеня 1907 г. ў «Нашай ніве». Толькі яшчэ пачыналася трэцяя хваля нацыянальнага Адраджэньня (першая дала нам пачынальнікаў новай беларускай літаратуры

XIX ст., К. Каліноўскага і В.Дуніна-Марцінкевіча, а другая Ф.Багушэвіча, Янку Лучыну, і А.Абуховіча). Толькі праз год выйдзе ў сьвет першая паэтычная кніжка Янкі Купалы «Жалейка». Тады яшчэ не склаўся ў Купалы спэцыфічна беларускі сымбалізм і рамантычная канцэпцыя творчасці як зьвернутага да народу прароцтва. Коласава паэма «Сымон-Музыка» зьявіцца праз дзесяць гадоў. Былі, праўда, выдадзеныя за мяжой Расейскай імперыі «Дудка беларуская» і «Смык беларускі» Ф.Багушэвіча ды «Скрыпачка беларуская» Цёткі — назвы, відавочна, сымбалічныя для нацыянальнага Адраджэньня. Але тады і сымбалічны сэнс яшчэ не быў усвядомлены літаратурнай грамадзкасьцю і ўспрымаўся як знак этнаграфічнай народнай культуры, зь якой і пачыналіся вытокі нацыянальнае літаратуры.

Багдановічаў «Музыка» таксама паходзіць адтуль, з фальклёру, але ў гэтым прасьценькім эскізе ёсьць ужо свая домая ўстноўка на стварэньне паэтычных міфаў-сымбалаў. У ім пазначана драма станаўленьня новай нацыі, якую не хацелі прызнаць «злыя і сільныя людзі», выкрываецца гістарычны падман, спроба чужых «туркаў» і «сваіх» янычараў падмяніць самую душу народу, падсунуць яму чужыя каштоўнасьці. Паслухаем самога паэта. «І тыя, што загубілі музыку, узялі яго скрыпку і пачалі самі граць на ёй народу. Толькі іхняе граньне нічога не казала. «Добра граеце, — гаварылі ім, — ды ўсё ня тое!» І ніхто ня мог растлумачыць, чаму ад граньня музыкі так моцна білася сэрца бедакоў. Ніхто не ведаў, што музыка сваю душу клаў у ігру». Прайшлі гады. «Скрыпка разбілася. Але памяць аб музыку не загінула зь ім разам. І з-паміж таго народу, каторама ён калісь граў, выйдучь дзесяткі новых музыкаў і граньнем сваім будуць

будзіць людзей к сьвету, праўдзе, брацтву і свабодзе». Перад намі абагулены вобраз, легенда-парадыгма той заканамернасьці, якая сёньня пазначаецца паняцьцем нацыянальнага Адраджэньня.

Пазьней М.Багдановіч зноў вярнуўся да гэтых тэмы. Маецца на ўвазе рускае апавяданьне «Сон-трава», напісанае паміж 1913 -1916 гг., відаць, для яраслаўскай газэты «Голос», але па нейкіх прычынах там неапублікаванае. Гэтая прытча пра стваральнікаў фальклёру цікавая тым, што яе аўтар, прыхільнік гегелеўскай альбо, шырэй, клясічна-рэалістычнае тэорыі мастацтва, прапанаваў чытачу рамантычную «рэпрызу» да асноўнай тэмы беларускага «Музыкі».

Сёньня вобраз Музыкі прызабыўся ў грамадзкай сьвядомасьці, хоць і назаўсёды застаўся нашым літаратурным сымбалам, асабліва, пасья выхаду ў сьвет драмы Я.Коласа «Сымон-Музыка». Затое другі адраджэнскі сымбаль — «сіні васілёк» застаўся паэтычнай мэтафарай Беларусі. А яго паэтычны радавод пачынаўся зь верша М.Багдановіча «На чужбіне» (1908), упершыню апублікаванага 15 кастр. 1909 г. у «Нашай ніве». Яшчэ не былі створаныя чарадзеныя санаты «Зачараванага царства», калі паэту прысьнілася гэтая кветка Беларусі:

*Вакол мяне кветкі прыгожа красуюць,
Маркотна між іх я хаджу адзінок,
Аж бачу — мне сіняй галоўкай ківае
Наш родны, забыты ў цяні васілёк.
«Здароў, будзь зямляча!» Чуць бачны
даліне,
Панура, нявесела шэпча ён мне:
«Успомнім, мой дружа, у багатай
чужыне
Аб беднай, далёкай сваёй старане».*

Верш «На чужбіне» сымбалічны яшчэ ў іншым пляне. Сапраўды, паэт жыў у Расеі, вакол яго прыгожа красавалі кветкі

блізкай яму, але няроднай, культуры. Ён ведаў яе, але заставаўся самотным, пакуль не прыкмеціў «Забыты ў цяні васілёк» — сымбаль Беларусі, роднай мовы і культуры. А ўспомніўшы «у багатай чужыне» сваю «бедную далёкую старану», аддаў жыцьцё сваё дзеля яе адраджэньня і духоўнага ўзбагачэньня. Урэшце, васілёк у жыцце меў яшчэ для нашага паэта іншы, агульначалавечы сымбалічны сэнс, пазначаў мастацкія і духоўныя каштоўнасьці наогул. Так спакваля ўзьнікала трохчасткавая паэтычная «саната васілька».

Верш-васьмірадкавік «На чужбіне» быў яе экспазыцыяй, дзе пазначана нацыянальна-спэцыфічны сэнс тэмы. Пазьней ён вярнуўся да яе распрацоўкі ў апавяданьні ці больш дакладна эвангельскім белым вершы «Апокрыф», апублікаваным у «Каляднай пісанцы» за 1913 г. У яраслаўскай «Северной газеце» (1-2 студз. 1914 г.) твор друкаваўся ў аўтарскім перакладзе пад назвай «Прытча о васільках». Пра тое, што М.Багдановіч уклаў у гэты твор свае самыя патаемныя думкі пра чалавека і мастацтва, сьведчыць лірычная форма выказваньня («Ад Максіма Кніжніка пачатак») і жанр эвангельскага сказу—свайго роду «добрая зьвестка» пра Бацькаўшчыну, народ, яго сапраўдныя каштоўнасьці.

З трох частак гэтай сымбалічнай «санаты васілька» М.Багдановіч уключыў у «Вянок» сваёй паэзіі толькі заключную песьню-рэпрызу «Слуцкія ткачыкі». Любімая народам кветка ў «Апокрыфе» выступае сымбалам быццёвай рэальнасьці — народнай душы, духоўных каштоўнасьцей, аб'ектызаваных у гісторыі і нацыянальнай культуры народу. Яна зьяўляецца там яшчэ разгорнутай мэтафарай, вобразна выяўляе эстэтычныя погляды аўтара. У лірычным шэдэўры «Слуцкія ткачыкі» паэтычны сымбаль пераносіцца ў

таямніцу суб'ектыўнага душы таленавітых жанчын-мастачак, якія, паводля мастацкай праўды, а не эмпірычнай гісторыі, ткалі славы на ўвесь сьвет залатыя паясы.

Паводля беларускіх народных традыцыяў, ткацтва — спрадвечная жаночая справа, а мужчына-ткач выглядае фігурай камічнай, гратэскавай. (Зь гісторыі мы ведаем, што ткачы пэрыяду мануфактурнай вытворчасці — пераважна мужчыны, а майстры слуккіх паясоў былі яшчэ выдатнымі ювелірамі) Вобраз мужчыны — ткача не стварыў-бы таго высокага лірычнага драматызму, якога дасягнуў М.Багдановіч зь першых радкоў сваёй песьні: «*Ад родных ніў, ад роднай хаты // У панскі двор дзеля красы // Яны, бяздольныя, узяты // Ткаць залатыя паясы*». А яшчэ паэт імкнуўся стварыць тут сардэчна-душэўны, лірыка-мастацкі вобраз Бацькаўшчыны, а не той яе духоўна-гераічны і мужны пачатак, які так узьнёсла загучаў пазьней у гімне «Пагоня». За доўгія часіны ў панскім двары, ткачы ткалі «шырокія тканіны на лад пэрсідзкі» і забылі свае «дзявочыя сны». Але думкі міжволі імкнуліся «Туды, дзе расцвіла вясна; // дзе блішча збожжа ў яснай далі, // Сінеюць міла васількі». І вось адпалі клясічныя каноны: «*І тча, забыўшыся, рука // Заміж пэрсідзкага ўзора, // Цьвяток радзімы васілька*»;

М.Багдановіч справаю даказаў, што ён умее грунтоўна дасьледаваць гісторыю і культуру беларусаў ды іх братоў-славян. Але ў мастацтве ён заставаўся лірыкам. У гісторыі роднага краю паэт адкрывае непаўторную чалавечую асобу, паўнату і напружанасьць духоўнага жыцьця, выявіўшы пры гэтым надзвычайную сілу мастацкай інтуіцыі, якая быццам у кінематографе схоплівае жыцьцёвую плынь далёкай мінуўшчыны. («Ле-

тапісец», «Агата», «Песьня пра князя Ізава Полацкага» й інш.)

Паэт пражыў кароткае жыцьцё ў далечыні ад сваёй любові — апетай ім Бацькаўшчыне. Ці не пагэтаму ён так пранікліва сказаў пра беларусаў-ўцекачоў у «Эміграцкай песьні»? Ці ёсьць у сусьветнай лірыцы твор такога трагічна-сьветлага гучаньня пра нявольных эмігрантаў? Драматызм песьні грунтуецца на кантрасным супастаўленьні двух псыхалгічных тыпаў і чалавечых лёсаў: Вось тып прадвечнай «варожай» вольніцы: «*Ёсьць на сьвеце такія бадзягі, // Што ня верацьні ў Бога, ні ў чорта. // Ім прыемны стракатыя сьцягі // Караблёў акіянскага порта*». Ім усяроўна — жыцьці загінуць. Абы толькі «пабываць у краях незнаёмых ды зазнаць там і шчасце і гора». Не таго жадаюць беларусы-ўцекачы: не рассталіся-б яны з родным краем, каб было дзеля іх у нас хлеба. І на вулках чужых гарадоў, пад грукат і гоман ім «маячыцца вёсачка; Нёман і агні партовыя Любавы». Верыцца, што гэтыя людзі, павязаныя жывымі ніткамі душы з роднымі карэннямі, вернуцца ў свой край, каб адраджаць Бацькаўшчыну.

Невядома, калі быў напісаны паэтам чарнавы накід верша «Беларусь, Беларусь!» У яго заключных радках — гістарычная трагедыя духоўна багатага народу. Але і разам з тым — надзея на ўваскрашэньне:

*Як нявехня ў народнай сям'і
Ты пасагу сабе не надбала,
Залатыя кляіноты твай
У пыху сёстрам сваім даравала...*

1891 • 1991

Гісторыя адной знаходкі

Святлана Белая

Пра жыцьцё і творчасць клясіка нашай літаратуры Максіма Багдановіча напісана шмат кніг, артыкулаў. З кожнай публікацыяй мы адкрываем для сябе ўсё новыя грані яго талента, штрыхі да ягонай біяграфіі. Але невядомых, не да канца высветленых старонак жыцьця Максіма — Кніжніка яшчэ нямала. Адной зь іх зьяўляецца яго творчая спадчына.

Мінула 84 гады з часу, калі быў надрукаваны першы твор Максіма Багдановіча. Але і сёньня пільныя дасьледчыкі знаходзяць невядомыя раней нашчадкам яго творы. Як адзначае Л.Мазанік, адна з складальнікаў III выданьня Збору твораў М. Багдановіча, нядаўна «былі выяўленыя (у асноўным у яраслаўскай газэце *Голос* за 1913-1916 гг.) апавяданьні «Імянінца», «Колька», «Цуд маленькага Пётрыка», «Злачынства», «Экзамен», «Валгары», «Каля тэатра мініяцюраў», «Каля білетаў», казка «Вежа міру», творы, жанр якіх быў вызначаны як «маленькі фельетон» — «Калейдаскоп жыцьця», «Карлік і чалавек», «Нумізматы», «Ванька-ўстанька», «У гасьцях у дзяцей», «Шкада кнігу», «Пра хабар», публіцыстычныя творы «Дзьве смерці», «Дзіцячая калонія», «Каапэратыўная нарада», «Мімаходам», «Пакуты бежанцаў», «Пасяджэньне гарадской думы» (дзьве нататкі), «За сахарам», «У сяле Хрэст», «На вуглу», «Гадавіна народ

нага дома», «Справа па абвінавачваньні ў разбоі», «Замах на ўзброены крадзёж», «Замах на падпал», «Пад пагрозай пакараньня смерцю»; рэцэнзіі «Новыя лісты Л.М.Талстога», «Славянская бібліятэка» (№1), «Любоў Сталіца. Елена Дзеева», «П.А.Крапоткін пра вайну», «Ежегодник Вологодской губернии», «Ежегодник газеты «Речь» на 1914 г.», «Украинская жизнь» (1915, № 1-12), «У. Віннічэнка, Збор твораў. т.1-УІІІ) (Творы былі выяўлены тэкстолягамі Інстытута літаратуры АН БССР С. В.Забродскай, К.В.Піліповіч, Т.Р. Строевай, А.І.Шамякінай, а таксама Н.Б.Ватацы, М.П.Пазьняковым, В.І.Мікутай і С.Белай)». (Весьці Акадэміі навук БССР, № 4, 1991, ст.99-100, сэрыя грамадзкіх навук)

Ды нельга сказаць, што Поўны збор твораў будзе сапраўды поўным. На нашу думку, ёсьць яшчэ нямала невьяўленых твораў Багдановіча. Тых, што падпісаны невядомымі дасюль псеўданімамі або і зусім не маюць подпісу, як здарылася з «Новымі лістамі Л.М.Талстога».

Калі расшуквала ў Яраслаўскім дзяржаўным архіве творы М.Багдановіча, трапіла мне ў рукі кніга былога супрацоўніка газэты «Голос» М.Р.Агурцова «Опыт местной библиографии». Агурцоў быў добрым прыхацецелем Максіма, і праз яго рукі праходзілі амаль усе творы Багдановіча. Праглядаючы кнігу, у раздзеле «Аб Някасаву» ўбачыла: М. Багдановіч — Голос, 1915, № 238, 1916, № 24. Творам за 1916 г. была ўжо друкаваная рэцэнзія «Архив села Карабихи». Матэрыялам за 1915 г. аказалася невядомая рэцэнзія «Новыя лісты Л.М.Талстога». Яна — бяз подпісу. Верагодна, ён быў зняты ў самы апошні момант у тыпаграфіі, калі наборшчык скарачаў некалькі радкоў рэцэнзіі, што не ўвайшлі ў адведзеную плошчу. Толькі добрая памяць Агурцова й ягоная кніга дапамаглі вярнуць для нас гэты цікавы твор. Але колькі яшчэ твораў М. Багдановіча чакаюць свайго адкрыцьця? Знайсці іх і данесьці да чытача — вось задача і абавязак нашчадкаў.

Новые письма Л.Н.Толстого

Максим Богданович

В июльской книге «Русской Мысли» помещено пять, доселе не опубликованных, писем к Н.А.Некрасову, заимствованных из сборника «Архив села Карабиха», который имеет выйти осенью¹. Но, кроме этих пяти, в сборнике появятся еще 12 других писем Толстого к Некрасову. Они тем более любопытны, что относятся к начальному периоду литературной деятельности Толстого (1853-1858 гг.); они показывают более, чем мы знали до сих пор, как шатки и неуверенны были его первые шаги.

В сентябре 1853 года, — пишет в «Биржевых» Ведомостях Г.Гершензон, из Пятигорска он посылает в редакцию «Современника» рукопись «Записок маркера». Наученный горьким опытом, он пишет при этом Некрасову: «Я дорожу ею (т.е. этой статьей) более, чем Детством и Набегом; поэтому в третий раз повторяю условие, которое и полагаю для напечатания — оставление ее в совершенно том виде, в котором она есть. В последнем письме Вашем Вы обещали мне сообразоваться с моими желаниями в этом отношении. Ежели бы Цензура сделала снова вырезки, то, ради Бога, возвратите мне статью, или, по крайней мере, напишите мне прежде печатания». Мы не знаем, что отвечал Некрасов, но «Записки маркера» были напечатаны в «Современнике» только в январе 1855 года, и конец рассказа — предсмертное письмо Нехлюдова — был сильно сокращен в печати (подлинный текст был восстановлен только недавно по рукописи, хранившейся в Московском Румянцевском музее).

Но и Некрасов был небрежен в отно-

шении к молодому писателю: в декабре 1854 года Толстой жалуется на его шестимесячное молчание, на неполучение «Современника» с августа: он еще не знает, напечатаны ли его «Записки Маркера», которые все еще лежали в портфеле редакции, и присланное после этих «Записок» «Отрочество», которое уже появилось в октябрьской книжке.

Зимой 1855-56 г. Толстой, как известно, попал в Петербург и близко сошелся с Некрасовым и со всем кружком «Современника». Он в то время много писал и печатался уже не только у Некрасова, но с конца 1856 г. и в «Отечественных» Записках» Краевского, и в «Библиотеке» для чтения» Дружинина. Он быстро шел вперед — и вдруг, с осени 1857 г. началась заминка. Рассказ «Люцерн», напечатанный в «Современнике» в сентябре 1857 г., был отрицательно встречен критикой, и, что важнее, сильно не понравился в печати самому автору. 11-го октября Толстой пишет Некрасову: «Какова мерзость и плоская мерзость вышла моя статья в печати и при перечтении. Я совершенно надул себя ею да и вас кажется» и дальше: «На меня, пожалуйста, больше не рассчитывайте, надоело мне писать ковыряшки, да еще скверные. Вчера прочел, как меня обругали в «Петербургских» Ведомостях», и по делу. Скажите мне, пожалуйста, откровенно мнение Дружинина и Анненкова. Как они с вами говорили про эту статейку?» Он сам говорит, что находится «не в духе». Дней через 10 после этого письма он поехал в Петербург. 30-го вернулся в Москву; любопытны строки его дневника, писанные им тотчас после этой поездки (они приведены у Бирюкова): «Петербург сначала

огорчил, потом оправил меня. Репутация моя пала, или чуть скрипит, и я внутренне сильно огорчился; но теперь я спокоен, я знаю, что у меня есть, что сказать, и силы сказать сильно: а потом, что хочет говори, публика. Но надо работать добросовестно, положить все свои силы, тогда...плюют на алтарь».

Но дело так же пошло и дальше. В декабре Толстой послал Некрасову какую-то повесть, и Некрасов вернул ее ему (об этом есть указание и в декабрьском письме 1857 г. Некрасова к Тургеневу, приведенном в книге Пыпина о Некрасове). Возможно, что речь шла о «Семейном счастье». Толстой без обиды принял отказ: из его ответа не видно, чтобы он сам считал свою повесть слабою; напротив, он пишет, что работал над нею почти исключительно целый год и исполнил ее «сколько мог», что читал ее С.Т.Аксакову, и тот был ею очень доволен; но он согласен, что большинству читателей она действительно не нравится, потому, что это — «не повесть оптимистическая, а исключительная, которая вся должна стоять на психологических и лирических местах». Месяц спустя он пишет, что спрятал свою повесть, но придумал еще к ней переделки. По-видимому, та же история повторилась и с «Альбертом»: в феврале 1858 г. Толстой обещал на днях прислать Некрасову две вещи на выбор, «из коих одна есть тот же несчастный всеми забракованный музыкант, от которого я не мог отстать и еще переделал». «Альберт» был напечатан в «Современнике» в августовской книге этого года.

Эти письма показывают, между прочим, что в ту пору Толстой энергично старался исправить свое литературное положение. У него принцип: «Драть сколько можно больше за свое писание». Подписав в числе других ближайших сорудников обязательство печатать свои вещи исключительно в «Современнике»,

он через некоторое время, впрочем, совершенно дружески, выражает желание расторгнуть этот договор, во-первых, потому, что ему хочется печатать и в других журналах, во-вторых, потому что ему уже...²

Тон писем Толстого приятный, но довольно холодный, и даже после петербургского сближения; это надо отметить, потому что вообще Толстой был склонен, как известно, к большой любви в переписке. Только одно письмо³ (январь 1858 г.) начинается несколькими теплыми строками, кстати, очень характерными для Толстого. Некрасов, по-видимому, писал ему, что старается «забыться» за картами; на это Толстой отвечает: «Нехорошо это, полтора месяца не присылают расчета, любезный Николай Алексеевич, что вы так себя распустили. Нехорошо для тех, кто вас любит, нехорошо для дела, и главное, для самих вас». Ведь и без того скоро умрем и забудемся совсем, так стоит ли того насильственно забываться, да еще без счастья для себя и без пользы и счастья для других»; Толстой в те годы был очень барин и графом, в среде профессиональных литераторов он чувствовал себя вероятно чужим, отсюда, может быть, и его сравнительная холодность к Некрасову. В письмах Толстого встречаются литературные отзывы, но они незначительны. Любопытен только его отзыв об «Асе», как о самом слабом из всех произведений Тургенева.

2. Выделены курсивом текст зьмешчаны ў арыгінале ніжэй.
3. Пры скарачэнні гэтага месца наборшчык пераблытаў радкі і таму далей у газэце надрукавана: «этот договор, во-первых, потому что ему хочется печатать и в других журналах во-вторых, потому, что уже 1858 г.) начинается несколькими теплыми дивиденда строками, кстати, очень характерными для Толстого.

¹ Упершыню друкуецца па газэце «Голос» ад 4(17) кастрычніка 1915 г. Захаваны правапіс першадруку — С.Б.

МАКСІМ МАКІМОВІЧ ЯРАСЛАВІЯ

Святлана Белая

«Ты не згасьнеш, ясная зараначка...»

100

ГОД
З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ

І зноў восень. І зноў заплакала неба, зямлю пакідаючы. І зноў пачаліся замяткі ў ліцэі.

Гусі адляталі ў вырай і зіму на хвастах цягнулі. Першы сьнег, такі белы, пушысты, выпаў у верасні. Ён ператварыў белакаменны горад у нейкае зачараванае царства, зь белымі царквамі, бялючкімі дамамі, сляпуча-сьветлымі дрэвамі. Назіраць з вакна такую прыгажосць было немагчыма. Максім выйшаў на вуліцу, каб на першароднай зямлі пакінуць свае сьляды. Ён ішоў да Волгі, на Стрэлку. Але бераг ракі нярадасна сустраў яго. Холадам веяла ад памянеўшае вады, непрыветна глядзеў круты бераг. Тут-жа адзінока стаяў апусьцелы гмах даўно ўжо зачыненага і закалочанага летняга тэатра, а на яго сьцяне вецер трапаў і прабаваў сарваць старую

сьлізкую, напалову адляпіўшуюся афішу. Максім хацеў павярнуць назад, але раптам яго аклікнулі, з баковай дарожкі набліжалася панна, каторая, павітаўшыся, заглянула ў яго вочы і сказала зь вясёлым сьмехам: «Вы чулі, Аня Рафаілаўна выходзіць замуж за Яна? Шлюб прызначаны на заўтра».

Пасьля гэтых слоў сталася нешта зусім неспадзяванае. Максім нязграбна ўзмахнуў рукамі, немаведама чаму пачаў папраўляць сабе белы каўнерык ды, скончыўшы, апусьціўся на лаўку і закрыў далонямі твар, схліўшы галаву амаль не да кален. Напружыліся жылы на яго шыі, і як затрасьліся, так і не пераставалі трасьціся вузкія плечы. Губы яго, як закляцьце, шапталі: «Аня...мая..нікому не аддам».

Колькі-ж ён прасядзеў так, ён ня помніў. Да хаты прыйшоў, калі было ўжо цёмна. Ён хацеў хутчэй схавацца ад хатніх, ад сумных думак у сваім пакойчыку, але каб трапіць туды, трэба было праходзіць праз пакой стрыечнага брата Пятра Гапановіча. Той жыў у іх хаце і працаваў разам з бацькам у банку. Пётр лічыў, што Максім мае заўзяты адносіны да самастойнай Беларусі, якія да рэшты паглыналі ўсе яго турботы і ўсю ўвагу. Яму здавалася, што ягоны брат замыкаецца ў сваім пакоі, ізаляваным ад жыцьця, паглыбляецца ў гэтыя пытаньні і ў такой шчыльнай падвойнай абалонцы праводзіць свае маладыя гады. Яму, пэўна, хацелася вылячыць яго ад той заўзятасьці. Таму ён весь час стараўся весьці размовы, якія паказвалі нязбытач

насьць гэтых мараў. Для гэтай нагоды ён выкарыстоўваў любы момант: у час абеды за сталом, у хвіліну, каля Максім некуды зьбіраўся. Вось і ў той вечар, не зважаючы, што Максім прыйшоў у хату сам не свой, ён пачаў гутарку адносна немажлівасьці свабоды Беларусаў. Але Максім першы раз нічога не сказаў яму на тую прыкрыя заўвагі. Маўкліва ён пайшоў у свой пакой. Уззяў у рукі пяро і паліўся з душы плач сэрца ягонага:

Магда, Магдачка,
Мая кветачка - пралесачка!
Не кахацца мне, хлопу, з табою,
Ваяводы старога дачкою.
Сёньня з войтам цябе заручаюць,
Рушнікі вынімаюць,
Русу косу тваю праліваюць.
То не траўка павіліка расплятаецца,
Наша вернае каханьніца канчаецца.

Над горадам ціха ішоў сьнег. Ён замятаў сьляды Максіма, скрываў сілуэты прахожых, і толькі тую сьцяжынку каханьня, якая вяла яго да Ані, сьнегапад не ў сілах быў прыхаваць. Максім спрабаваў не ўспамінаць тых шчаслівых хвілін спатканьня зь Аняй, але памяць зноў і зноў вяртала яго да іх. Ён поўнасьцю аддаўся творчасьці, пісаў шмат рэцэнзіяў для газэтаў «Голос», «Наша ніва», часопіса «Русский экскурсант», працаваў над новым цыклам «На ціхім Дунаі». Але і гэтае не дапамагло. Тады юнак вырашыў паехаць на лета ў Ніжні Ноўград, да сваёй цёткі Машы, якая ў дзяцінстве яго гадавала і якую ён вельмі любіў. У Ніжнім Ноўградзе жыла Нюта, яго стрыечная сястра. Максім заўсёды меў да дзяўчыны цёплыя пачуцьці. Ёй прысьвяціў ён рукапісны зборнічак «Зеляня», у якім пераклаў у расейскую мову 22 вершы зь «Вянка». Але здароўе, якое пагоршылася не дало мажлівасьці наведаць Ніжні Ноўград. Каб крышку падлячыцца, ён едзе ў Крым. Там яго чакалі знаёмства з Клавай, прыгожай але замужняй маладой жанчынай, захаплень-

не ёю і новыя пакуты расстаньня. Ён вярнуўся у Яраслаўль вонкава паздаравеўшы, але змучаны душою. Над ім вісеў нейкі рок, які не дапускаў да яго звычайнага чалавечага шчасьця.

...Максім сыйшоў зь цягніка і не пазнаў Яраслаўля. Рэха першай сусьветнай вайны дакацілася і да гэтага ціхага волжскага горада. Ён напоўніўся ўцекачамі. Змучаныя, галодныя і без усялякай веры шукалі яны паратунку і прыстанішча. Не далёка ад хаты Багдановічаў, на Улась-еўскай вуліцы ў невялічкім памяшканьні знайшлі прытулак 800 уцекачоў-яўрэяў. Умовы, у якіх прыйшлося жыць людзям з маленькімі дзяцьмі, былі жахлівымі. Для іх не знайшлося нават маленькай кухні. І за ежай, шклянкай гарачай гарбаты прыходзілася ісьці на суседнюю Барысаглебскую вуліцу, дзе таксама мясьціліся яўрэі-ўцекачы. Прытулак не належыў няшчасным людзям. Гарадзкія ўлады загадалі ім да 15 жніўня вызваліць гэтае памяшканьне. Максім, для якога чужое гора было ягоным уласным, ня мог спакойна назіраць за мытарствамі ўцекачоў. Узрушаны, ён напісаў артыкул у газэту «Голас», у якой з абурэньнем казаў аб тым, што гораду трэба быць больш гуманным у адносінах да ўцекачоў. Ён добра разумеў, як цяжка ім тут на чужыне, далёка ад радзімы, ад дома, родных, бо і сам быў выгнаньнікам у далёкай чужой старане. Максім ведаў, што сярод людзей, якія прыехалі ў Яраслаўль, ёсьць і ягоныя суайчыннікі. Таму ён пільна ўглядаўся ў твары ўцекачоў, услухоўваўся ў іх мову, пытаўся ці не зь Беларусі яны. Нарэшце, шчасьце ўсьміхнулася яму.

Дзень быў цёплы, нават вельмі цёплы для раньняй вясны. Максім, толькі што пад'еўшы ў студэнцкай абедні, сядзеў за сталом і глядзеў праз вакно, як вецер гоніць па небу прыгожыя аблоккі. Раптам

да яго даляцела беларуская гаворка. Так-так, ён ня мог памыліцца. За суседнім столікам сядзелі некалькі маладых людзей і на прыгожай беларускай мове дзяліліся ўражаннямі ад заняткаў. Максім падхапіўся, падбег да іхняга стала. Вочы яго гарэлі, сам ён быў незвычайна ажыўлены ад нечаканай радасці.

—Адкуль вы?

—Мы зь Менску. Студэнты Менскага настаўніцкага інстытуту.

—Як даўно вы прыехалі з Бацькаўшчыны? Ці прыляцелі ўжо ў нас гракі?

—Гракі ўжо, пэўна, прыляцелі. А вы.

—А дзе сабе гнёзды вьуюць буслы? —Максім засыпаў гэтых маладых беларусаў пытаннямі. Тыя ледзь-ледзь пасьпявалі адказваць на іх.

—А бязозавік ужо пайшоў? А які ён на смак? Якія першыя кветкі на Беларусі? Пралеска? Яна блакітная, так? Бо інакш і быць ня можа, чыстаму блакітнаму веснавому небу зямля павінна нарадзіць адпаведны падарунак.

Студэнты былі здзіўленыя.

—Хто Вы, адкуль,—хацелі запытацца яны, але не пасьпелі. Максім Багдановіч папрасіў прабачэння, што перашкодзіў хлапцам абедань і пайшоў на свае месца. У галаве насіліся вобразы, музыка вясны гучала вакол яго. І яму так хацелася апынуцца на сваёй Бацькаўшчыне, у гэтай блакітнай краіне. Удыхнуць водар яе паветра...

Ён не заўважаў нічога, ён пісаў у сваім бланце:

*Вось чмель прагудзеў аksamітны,
Вось ярка-зялёная мушка...
І ўрэшце з краіны блакітнай
Ўлятае маленькая птушка.*

Потым ён зноў падыйшоў да сваіх новых знаёмых.

—Давайце знаёміцца, —зь нейкай асаблівай цеплынёй сказаў ён беларусам. —Вы нікуды не сьпяшаецца? —Пачуўшы, што яны маюць вольны час сказаў:

—Тады я прапаную прайсьціся да Волгі.

Максім павёў землякоў па сваіх любімых мясьцінах. Ён чытаў вершы, быў узрушаны і, нарэшце, шчаслівы. З таго дня яны амаль не расставаліся. Пасьля заняткаў, разам з новымі сябрамі Максім то ішоў у бібліятэку, дзе яны сумесна шукалі цікавыя зьвесткі па гісторыі Беларусі, то рыхтаваўся да вечаў масацай самадзейнасьці, на якіх часта чытаў свае вершы. Даведаўшыся неяк, што хлапцы яшчэ ні разу не былі ў Воўкаўскім тэатры, запрасіў іх на оперу Глінкі «Іван Сусанін» або, як яна называлася раней, «Жыцьцё, аддадзенае за цара».

Прэм'ера оперы была прызначана на нядзелю. Вечар быў прыгожы, і Максім прапанаваў землякам выйсьці з хаты раней, каб мець мажлівасьць прайсьціся па горадзе. Яны крочылі нетаропка, і ўцішы ўрачыста гучаў голас Максіма, які расказваў гісторыю першага нацыянальнага прафэсійнага тэатру Расеі, што вёў свой адлік з 1749 г.

—Менавіта тады яраславец Фёдар Воўкаў сабраў аматараў для гульні камэды і пачаў даваць спэтаклі для гараджан. Спачатку ў дамах багатых купцоў, а ў 1750 г. Воўкаў стаў рэгулярна рабіць свае паказы ў вялікім памяшканьні амбара купца Палушкіна. Вось тады, мае шануюныя сябры, і нарадзіўся расейскі тэатр. Хачу засяродзіць вашу ўвагу, што гэтае сталася ў сярэдзіне 18 ст. Першы-ж тэатр ў Беларусі—наша батлейка, вядзе свой летапіс з 16 ст. У 16 ст. на нашай зямлі працавалі пры калегіумах і брацкіх школах так званыя школьныя тэатры з характэрнымі для яго паказаў народнымі ўстаўкамі інтэрмедыямі. А ў сярэдзіне 18 ст. ствараюцца прыватныя тэатры ў Нясьвіжы, Слуцку, Шклове, Магілёве, Чачэрску, Слоніме, Сьвіслачы, Плешчаніцах, па ўсёй Беларусі.

—Але вернемся да Воўкаўскага тэатра, —з эмпэнтам працягваў Максім. У 1751 г. Воўкаў знайшоў для яго новае спэцыяльнае памяшканьне. Ды праз некаторы час ён вымушаны быў пакінуць свой родны горад. Па загаду імператрыцы воўкаўцы ўзяты на сцэну сталічнага тэатра. А яраслаўскі сталі ўзначальваць браты Фёдара —Аляксей і Гаўрыла. Толькі матэрыяльныя прычыны не дазволілі ім працягваць распачатую справу. З 1756 г. тэатр перастаў існаваць. І адрадіўся толькі ў пачатку 80-х гадоў ХУІІІ ст. Для яго пабудавалі спэцыяльнае памяшканьне.

Калі Багдановічы прыехалі ў Яраслаўль старога будынка тэатра ўжо не было, і ў горадзе йшлі дэбаты, якім быць новаму тэатру. Нарэшце, 28 верасьня 1911 г. адбылося афіцыйнае яго адкрыцьцё, на якое зьехаліся многія вядомыя сцэнічныя дзеячы. К.С. Станіслаўскі, які ня змог прыехаць, даслаў тэлеграму-віншаваньне. А шматлікія мецэнаты ахвяравалі тэатру творы мастацтва. Адкрываў тэатральны сэзон спэтакль А.Астроўскага «Маланка». Цудоўная труп, надзвычай прыгожыя дэкарацыі. І аб тэатры хутка загаварылі нават у сталіцы.

І сапраўды, антрэпрэнэр Варатнікоў сабраў цудоўны творчы калектыў. Выдатныя пастаноўкі, прыгожае афармленьне прынеслі вялікі посьпех. Кожны новы спэтакль быў лепшы за папярэдні. Усё гэта патрабавала шмат намаганьняў і сродкаў. Нядзіўна, што Варатнікоў, ня вытрымаў такога напружанага рытму і пакінуў тэатр.

Другі сэзон трупаў кіраваў багаты, але бяздарны антрэпрэнэр Каралі. Ён адразу зьмяніў рэпертуар. Афішы стрыкацелі громкімі назовамі мяшчанскіх мэладрамаў: «Жалезная маска», «Зладзейка дзяцей» і іншых падобных пастановак, якія прыносілі прыбытак.

Зь імем Каралі й яго трупаў у Максіма адбыўся такі выпадак. Адночы рэдактар газэты «Голос» загадаў яму зрабіць агляд яраслаўскага часопіса «Мікроскоп», які даволі часта бестактоўна і беспадстаўна нападаў на «Голос» і яго супрацоўнікаў. То быў што-тыднёвы невялічкі часопіс, які насіў шантажны характар. Досьціпам, едкасьцю сатыры ён не вызначаўся. Затое адзначаўся грубымі выпадкамі супроць грамадзкіх дзеячоў ці гандлёвых фірмаў і прадпрыемстваў. Ад яго можна было адкупіцца толькі зьмясьціўшы ў ім абвестку. Такім чынам ён і набыў сабе кліентуру. Пакуль Каралі не карыстаўся паслугамі «Мікроскопа», той зьмяшчаў на яго карыкатуры і вершыкі:

*Купец именитый Каралли
Поддался наживы дурману,
Он верен единой морали:
Служи не искусству — карману.
Купец именитый Каралли
Сменил на торговлю искусство...*

Але як толькі Каралі прынёс ў часопіс першую аб'яву Воўкаўскага тэатра, «Мікроскоп» адразу надрукаваў вялікі артыкул. У ім апавядалася аб тым, як публіка чакае адкрыцьця сэзона, як з тэатрам зьвязаныя ўсе яе надзеі. Гэты й іншыя факты і прывёў Максім у сваім артыкуле «Жёлтые цветы», надрукаваным ў «Голосе» 12 лютага 1914 г. А праз тыдзень «Мікроскоп» зьмясьціў на сваіх старонках адразу тры матэрыялы, прысьвечаныя «Жёлтым цветам».

... У тую раніцу Максім адкрыў часопіс і — здзівіўся. Не, ён чакаў, што «Мікроскоп» адкажа на «Жёлтые цветы» і паспрабуе яго абліць брудам. У гэтым ён не сумяваўся, бо добра вывучыў хамільённа-прадажнае аблічча часопіса. Але каб тры матэрыялы, прысьвечаныя яго артыкулу ў адным нумары... Такого Максім не ўяўляў. Пісалі самыя злосьныя пер'і часопіса. Відаць, моцна закранула

выступленьне Багдановіча, калі сам рэдактар Семяноўскі ўзяўся за пярэ. Ён спрабуе адыграцца, піша, што ня вельмі закрануты заўвагамі аўтара. Але чаму тады ён так хапаецца за кожны, нават самы нязначны факт? Рэдакцыя спрабуе такім чынам набыць індальгенцыю? Але не хапіла ў раз'юшаных апанэнтаў ні фактаў, ні таленту для сур'ёзнага абвяржэньня. Максім зь нейкай абыякавасьцю чытаў той артыкул «Расшарківаюцца лжэцы».

«Долго и прочувственно молчал «Голос» в отношении нашего журнала, даже о предстоявшем его выходе в свет не обмолвился ни словом, уделяя в то же время место таким общественным явлениям, как кражи, неметенные улицы, грязь и проч., долго не замечал, не видел журнала, хотя журнал и бросал ему иногда не совсем приятные обвинения в лицо, и наконец, заметил!

Да еще как! — посвятил журналу чуть не полномер!

С большой, вероятно, не заслуженной нами добросовестностью, Г. Богданович, автор ст. «Желтые цветы», занялся изучением журнала за целый год. Шаг за шагом усидчиво и кропотливо собирал в журнале «факты», имеющие повергнуть его в прах. Эта внимательность и добросовестность нам несказанно польстили.

Но грянул гром!.. неожиданный, не из тучи и мы... остались невредимы.

Добросовестности у Г. Богдановича хватило только на чтение журнала, но это не смутило «Голос», и он напечатал его статью.

Приступая с душевным трепетом к ее чтению, мы думали увидеть оценку общественной роли журнала, оценку его идейной работы за целый истекший год и обнаружили передергивание «фактов», попутно расшаркивание перед его высокостепенствами и просто степенствами — «Местными уважаемыми общественными деятелями» и их прислужни-

ками, переставшими, очевидно, давать «гонопар» объявления.

...К сожалению, недостаток места не позволяет распространиться о причинах, вызвавших появление статьи «Желтые цветы». Причины эти так очевидны!

...Мы не станем в этой заметке касаться вопроса о театре и «Рекорде», о которых в этом номере печатался фельетон «Демона», и отзыва «Южанина», укажем лишь на полную необоснованность ссылки на объявления Н.А. Донцева.

После распродажи, когда Н.А. Донцев открыл «Венский магазин», по «Голосу», раз мы писали о Н.А. Донцеве, нам нужно было отказаться от предложенного Н.А. Донцевым объявления?

Так что ли?

Этого удовольствия мы «Голосу» не доставили, и он здравствует устами Г. Богдановича.

Дальше — Г. Новиков и магазин обуви Г. Дмитриева. Всякому читателю журнала известно, что магазин Дмитриева вовсе не печатает своих объявлений в журнале, если не считать нескольких объявлений в начале прошлого года, т.е. почти год назад. И вот Богданович прибегает к гнуснейшему средству лжи. «Фирма Дмитриева, — пишет он — печатает объявления в «Микроскопе» постоянно»;

Пусть читатели перечитают «Микроскоп» за год и увидят, что Богданович — лжет.

... Частный факт з Новиковым, взятый для характеристики справок института о кредитоспособности, для Богдановича повод увидеть защиту «дельца».

...Мы могли бы привести еще много фактов из вашей полезной деятельности, не в пользу степенств и высокостепенств, если обладали желанием ответить такой же добросовестностью, но общество уже оценило вашу деятельность и выработало определенное отношение. И если читает «Голос», то

только потому, что в Ярославле нет газеты. Мы не настолько уязвлены ст. Г. Богдановича, чтобы опускаться до серьезной полемики з вами. Ведь это только ваши статьи, только ваши передергивания, ну а с вами не принято серьезно считаться».

Максім перачытаў гэты артыкул спакойна, ён быў падрыхтаваны на нешта падобнае. А ўсё-такі моцна закранулі за жывое ягонья «Желтые цветы» рэдакцыю. Ніжэй рэдактарскага артыкула стаялі яшчэ дзьве публікацыі. Невядомыя асобы, захаваўшыся за выдуманымі імёнамі Южанін і Демон, недалёка адыйшлі ад свайго патрона па ператасоўцы фактаў. А па паклёпу нават пераўзышлі. Асабліва Южанін, які будучы зусім незнаёмым з Максімам, у артыкуле «По поводу «Желтых цветов» піша: «Богданович удивляется, откуда мы раньше знали, что М. Муравцев — премьер, первый герой любовник, а П. Максимова известная провинциальная актриса с ампула молодой героини. И что всего интереснее, — говорит он, — написано это в то время, когда новая труппа П. Каралли не успела ещё дать ни одного спектакля».

Для Г. Богдановича это, правда, очень большой секрет.

Потому что человек совсем незнакомый с театром, и, как он мне сам признался, был в театре только раз и то 10 лет назад».

Гэта быў такі падман і паклёп, што Максім, які звывся з хлусьнёй «Микроскопа», ітое здзівіўся. Хацеў паказаць артыкул бацьку, які раней у Горадні быў прадстаўніком таварыства драматычных пісьменьнікаў і опэрных сьпевакоў, каб разам пасьмяяцца, але потым перадумаў. А сапраўды, калі ён апошні раз быў у тэатры? Звычайна ён хадзіў толькі на вельмі значныя спектаклі, або калі ролю выконваў дужа вядомы акцёр. Але апошнім часам рэпэртуар быў настолькі пасрэдны, што Максім перас-

таў наведваць тэатр. І вось выдаўся выпадак паказаць сябрам прыгожы палац Воўкаўскага тэатра.

Вялікая напоўненая сьвятлом тысячаў агенчыкаў заля тэатра імя Ф. Воўкава. Партэр, ложы, галёрка, — усюль крыху ўсхваляваная публіка. Хаця сябры паклапаціліся і прыйшлі загадзя, сесьці разам ім не ўдалося. І таму сустрэліся толькі ў антракце. Максім быў ўсхваляваны, яго зачаравала прыгажосьць тэксту, музыка опэры. Ён адчуваў, што яе сіла ў народнасьці.

— Дзе народ, там і хараство, там і сіла, там і праўда, — горача казаў ён сябрам. Фігура Сусаніна! А ары, а хор! Сапраўды, так можа сьпяваць толькі народ. Думаецца, не мае ў сабе гэтай прыгажосьці і беларуская песьня? Толькі, на вялікі жаль, мала я іх чуў.

Максіму пашанцавала. Васіль Гарбацэвіч, які ведаў шмат песен з усіх беларускіх абрадаў, пад уражаньнем пачутага, вырашыў зрабіць канцэрт беларускай песьні. Багдановіч ня верыў, ён настойваў, каб зараз-жа пасьля спектаклю. Але быў позні час і вырашылі перанесці канцэрт на наступны дзень.

Пасьля заняткаў Максім не йшоў, а ляцеў на кватэру Гарбацэвіча. Ён гарэў жаданьнем хутчэй пачуць родныя мэлэды і ўсё прысьпяваў сябраў. Канцэрт пачаўся зь вясельных песен. Расказваючы пра кожны абрад, Васіль сьпяваў характэрную песьню. Асабліва ўсхвалявала Максіма «Ой, ляцелі гусачкі цераз сад», «Няма горшага ката ад родненькага брата», «У гордае цешчы стой зяць за варотамі», «Наляцела сівых галубоў».

Калі Васіль скончыў сьпяваць, Максім падбег да яго, пацалаваў і пачаў горача дзякаваць, паўтараючы: «Якое багацьце! Якая музыка! Зрабіць-бы гэта фо нам для беларускае опэры». Трохі супакойшыся, ён дадаў: «Вось толькі скон

чу гэты пракляты ліцэй і зараз-жа паеду ў Беларусь, дадому. Абавязкова пабуду на вясельлі. Годзе ўжо бадзяца па сьвеце. І ніякая сіла мяне тут не ўтрымае.

...Да заканчэньня ліцэя, вяртаньня на радзіму заставаліся лічаныя дні. Становіцца на беларускім фронце яшчэ болей ускладнілася. Многія пакідалі Беларусь, адракаліся ад яе. Але Максім заставаўся верны ёй, сваёй Маці-Краіне, нягледзячы на квалае здароўе, якое ста навілася ўсё горшым, на сур'ёзныя рознагалосьці ў сям'і. Бацька, стрыечны брат Пётр Гапановіч не падзялялі яго поглядаў у адносінах да Бацькаўшчыны. Яны ня верылі ў яе свабоду і незалежнасьць. Максім-жа казаў:

*Беларусь, твой народ дачакаецца
Залацістага, яснага дня.
Паглядзі, як усход разгараецца,
Сколькі ў хмарках залётных агня.*

Ён скончыў ліцэй і вярнуўся ў Беларусь за некалькі месяцаў да рэвалюцыі і да сьмерці. Нават паветра радзімы, атмасфэра яе прыфрантавых будняў здавалася яму лепей за ўсё. Максім хацеў, як з крыніцы, напіцца водару роднага краю. Бо адчуваў, толькі ён дапаможа яму.

Ён пакідаў Яраслаўль зранку. І калі ў вакне цягніка апошні раз убачыў шырокую роўнядзь шэрай неспакойнай Волгі, калі напасьледак узніклі такія знаёмныя сілуэты цэркваў і званіц, якія здавалася, плылі ў сінёй вышыні, нешта сьціснула яму ў грудзях. І тады ўспомнілася першае адчуваньне горада: ноч, высокі змрочны бераг, на якім чорным зломам падымалася званіца, сьветлыя агенчыкі Яраслаўля, дзьве-тры чырвоныя плямы — бартавыя ліхтары параходаў, што стаялі на прыстані. Хіба ведаў ён тады, што воддаль гэты горад стане для яго бліжэй і дарагім. Максім быццам-бы адчуў, што ўжо ніколі больш ён не ўбачыць Яраславію, зь якой яго столькі

зьявязвала: юнацтва, каханьне, «Вянок», нязбыўныя мары і шмат такога, што сло вамі не перадаць. У думках пранеслася:

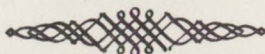
*Шмат зазнаў я горычы з нудою,
Што шчаміла, мучыла, пякла.
Усё ўжо прайшло, сплыло вадою,
— Маладосьць не зьнікла, не прайшла!*

І радасьць, як іскарка шчасьця, успыхнула ў ягоным сэрцы. Горад яго маладосьці на разьвітаньні прадстаў ва ўсёй сваёй прыгажосьці. Але Максім пакідаў свой яраслаўскі дом, бо ехаў у Беларусь.

У Менску ён знойдзе прытулак у Зьмітрака Бядулі. Цэлымі днямі будзе працаваць на карысьць радзімы ў камітэце для ўцекачоў. А па вечарах і ноччу пісаць вершы. Адкрытая форма тубэркулёзу не дазволіць яму ўбачыць вясну ў Беларусі. Ён зазірне ў яе блакітныя вочы ў Ялце, куды сябры ўгавораць яго паехаць паправіць здароўе. Але мора не прынясе суцяшэньня. Максім прадчуваў канец. Адзінае, што ён хацеў, дык гэта памерці на радзіме. Але лёс вырашыў інакш: 25 мая 1917 г. яго не стала.

У апошнія дні Максім часта ўспамінаў родную Беларусь, блізкіх яму людзей. Дзеля сьветлага дня роднай Бацькаўшчыны ён, дужа хворы, працягваў працаваць над лямантаром для дзетак-беларусаў, сваім зборнічкам. Але часам прыгадваўся яму белакаменны горад на Волзе, дзе ўпершыню ўбачыў ён Аню, свой «Вянок». І тады ў сэрца наплывала радасьць, зь ёю — лёгкі сум. Тыя пачуцьці грэлі яго ў апошнія цяжкія дні адзіноты. Можна таму, нават паміраючы, бачыў ён сваё жыцьцё ў яркіх колерах, дні маладосьці — у залатых агнях. Ён быў не самотны. І гэтыя пачуцьці пада-рыла яму яго Яраславія.

1891 • 1991

1891 • 1991

Багдановічаўскі каляндар

Сьвятлана Анатольева

*Ёсьць на сьвеце такія зоркі,
якія ляцяць у далёкую вечнасьць,
пакідаючы дзіўны сьвет.
Гэты сьвет асьвятляе дарогу Пагоні,
ачышчае нашыя душы.*

*Той сьвет ёсьць сама Пагоня
і нашае выратаваньне.
Ёсьць на сьвеце такія паэты,
што пяюць з надтрэснутым сэрцам
і апошні свой скарб аддаюць людзям.
Гэты скарб — ёсьць нашая праўда,
гонар, сумленьне.*

*Той скарб — нашая Вечнасьць.
А гэтай Зоркай—Паэтам быў, ёсьць і
будзе наш Максім Багдановіч. 9 сьнежня
яму споўнілася 100 гадоў.*

*Ясная зорачка ягонага жыцьця скаці
лася, калі надыйшла яе 25 вясна.*

*Але ўспомніць ешчэ зорку сьвет
Бо ў сэрцах гарыць яе сьлед.
Так свабодна, так ярка пражыць—
Лепшай долі німа на зямлі.
Усё кругом на мамэнт асьвяціць
І пагаснуць у цёмнай імглі.
Усё зьнікае, праходзіць, як дым,
Сьветлы-ж сьлед будзе вечна жывым.*

Гэтыя словы сказаў Максім пра С. Палуяна. Гэта самае мы можам сказаць і аб Максіме Багдановічу. Сёньня мы святкуем Багдановічаўскі юбілей. Аб тым, як адбываўся ён, наш каляндар.

Ялта

*Ён марыў жыць сярод бяроз,
А над магілай — кіпарысы.
У сьмерці крымскія абрысы,
Ён марыў жыць сярод бяроз.
Застылі ў смутку твару рысы,
Як жорстка насамьяўся лёс:
Ён марыў жыць сярод бяроз,
А над магілай — кіпарысы.*

(«Трыялет» Сяргей Кавалёў)

У краіне сьветлай, ля сінёй бухты,
на Лівадзійскіх могільках сярод кіпарысаў
стаіць сьціплы помнік. На ім словы:

*Хоць зерняйкі засохшымі былі,
Усё-ж такі жыцьцёвая іх сіла
Збудзілася і буйна ўскаласіла
Парой вясеньняй збожжа на ральлі.*

Тут пакоіцца прах Максіма Багдановіча. Душа-ж яго з намі.

Максімава слова гучала ў цёплым травеньскім дні над магілай паэта. Упершыню музыка яго паэзіі зьвінела ў Ялце, дзе ён, адзінокі, паміраў і дзе сёньня жые некалькі тысяч беларусаў. Беларуская песьня гучала і на пляцоўках горада, ў канцэртнай залі «Юбілейная», у тэатры імя Чэхава, у санаторыях. Выступалі ансамбль народнай музыкі «Сьвята» ансамбль «Сябры», пісьменьнікі, артысты. Спецыяльная выстаўка, прысьвечаная нашаму Максіму, адбылася ў музее «Культура Ялты».

Ніжні Ноўгарад

У Ніжнім Ноўгарадзе паэт пражыў 12 гадоў. Тут ён напісаў свае першыя вершы, ад цёткі Машы захапіўся беларускай песьняй. У Ніжагародзкай гімназіі Максім арганізаваў першы ў жыцьці бунт супроць існуючых парадакаў.

11 лістапада ў Ніжнім Ноўгарадзе зьявілася вуліца імя М.Багдановіча. А

на гарадзкіх пляцоўках, у палацах культуры, у драматычным тэатры імя М.Горкага гучала слова Максіма і слова аб ім. Незабывную сустрэчу з паэзіяй клясыка нашай літаратуры падарыла жыхарам гэтага волжскага гораду беларуская дэлегацыя.

Яраслаўль.

Максім пакадаў Яраславію на досьвітку. Ён ехаў у Беларусь. Ад'язджаў з радасьцю і сумам на сэрцы, бо зь Яраслаўлем яго столькі звязвала. Пэўна, тады ён ня мог і ўявіць, што тут яго не забудуць. Што ў горадзе яго юнацтва ў 1956 г. будзе ўстаноўлена мемарыяльная дошка, першая ў яго гонар, якая паведаміць усім людзям, што ў былой мужчынскай гімназіі з 1908 па 1911 год вучыўся вядомы беларускі паэт Максім Багдановіч.

Максім ня мог нават памысьліць аб тым, што тут, на радзіме Някрасава і Собінава зьявіцца ў 1981 годзе першая вуліца Максіма Багдановіча. Не, пэўна, ён не думаў аб гэтым. А адзіны на сьняжні мемарыяльны музэй Максіма за межамі Бацькаўшчыны, разьмешчаны там, дзе тварыўся яго бессьмяротны «Вянок» і там, дзе «Вянок» быў упершыню ім убачаны, — хіба гэта ня казка? Музэй быў адчынены 18 лістапада, і на яго адкрыцьці яраслаўцы даведаліся, што хутка ў іх горадзе, дзякуючы менскаму клюбу «Спадчына», скульптару Сяргею Вакару, беларускай эміграцыі Амэрыкі будзе ўстаноўлены помнік Максіму Багдановічу, першы помнік беларускаму паэту за межамі Бацькаўшчыны.

Хіба думаў Максім, што ім стануць ганарыцца ня толькі беларусы, але і яраслаўцы?.. Але ён пакінуў свой яраслаўскі дом. Максім ад'ехаў у Беларусь.

Беларусь

*Ён нядоўга гасьціў на радзімай зямлі,
Але з тое пары і да сьняжня
Усё цвітуць васількі, што ў радку зацвілі.
Усё лятуць і лятуць тыя коні.
Яго зорка нязгасна над краем гарыць.
Бо і ў сэрцах сьвятло запаліла.
Але гэтак ахвярна радзіму любіць...
Брацьця, сёстры! Ці хоціць нам сілы?*

(«М.Багдановічу». Сьвятлана Багданкевіч)

Упершыню ў кожным горадзе, у кожнай вёсачцы, у школах і тэхнікумах і верасьня прайшлі Багдановічавы вуроки, а ў царкве на с.Краснае служылася паніхіда ў гонар Максіма. У Ракуцёўшчыне ладзілася ўсебеларускае сьвята паэзіі.

У Горадне адбылося адкрыцьцё новай экспазыцыі Дома-музэя паэта.

19 верасьня над парлямэнтам Рэспублікі Беларусь быў ўзьняты яе дзяржаўны герб, васпетая Максімам Пагоня, сымбаль годнасьці, мужнасьці і незалежнасьці беларускага народу.

У сьнежні ў Менску, у Траецкім прадымесьці, адбылося адкрыцьцё асноўнай часткі экспазыцыі музэя М.Багдановіча. А ўчарашняя вуліца Горкага стала на імя нашага беларускага песьняра.

6 сьнежня менчукі змаглі ўбачыць вобраз Багдановіча, «красу, і сьветласць, і прастор» ягонай творчасці на мастацкай выстаўцы ў гонар 100-годзьдзя паэта.

9 сьнежня ў АН Беларусі адкрылася канфэрэнцыя вучоных-багдановічазнаўцаў, якая дапамагла крышку прыблізіцца да таямніцы Багдановічаўскай творчасці.

Заклучным акордам сьвята стаў урачысты вечар, які адбыўся у Дзяржаўным акадэмічным Вялікім тэатры оперы і балета ў Менску. Усіх яго ўдзельнікаў і жыхароў Беларусі прывітаў Генеральны дырэктар ЮНЕСКА Фэдэрык Маёр. І зноў гучала бессьмяротнае слова Максіма.

Кліўленд

Акадэмія, прысьвечаная памяці Максіма Багдановіча, адбылася ў культурна-асьветніцкім цэнтры «Полацак» 26 травеня. У малай залі экспанаваліся дзьве выстаўкі: «Вянок» Максіма Багдановіча з твораў Я. Ціхановіча, А.Лапіцкай, Г.Грака і «Максімава Яраславія» з фотаархіву С.Белай. Былі зачытаныя тэлеграны, якія даслалі з нагоды акадэміі Згуртаваньне беларусаў сьвету «Бацькаўшчына», Беларускі ПЭН-цэнтр, калектыў газэты «Набат», сябры менскага клюба «Спадчына».

У сваім дакладзе вядучая Сьвятлана Белая выкарыстала фрагменты з рукапісу кнігі «Максімава Яраславія», а таксама запісы песняў, у выкананьні вядомых на эміграцыі хораў. Лідзія Лазар—Ханенка прачытала па-ангельску вершы Максіма Багдановіча. На заканчэньні акадэміі ўсім яе ўдзельнікам былі дараваны памятныя граматы ў гонар 100-годзьдзя з дня нараджэньня М.Багдановіча, выдадзеныя менскім клюбам «Спадчына».

Чыкага

20 кастрычніка ў царкве сьв.Юрыя адбылася акадэмія ў гонар 100-годзьдзя з часу нараджэньня Максіма Багдановіча. На пачатку акадэміі былі зачытаны тэлеграны, якія даслалі да ўдзельнікаў акадэміі часопіс «Полацак» і менскі клюб «Спадчына».

Дакладчык акадэміі Мікалай Латушкін пазнаёміў прысутных з асноўнымі этапамі жыцьця і творчасці выдатнага клясыка беларускай літаратуры Максіма Багдановіча. Ён жа прачытаў некалькі вершаў паэта, сярод якіх была любімая на эміграцыі «Пагоня».

У час акадэміі ахвярадаўцам на помнік Багдановіча ў Яраслаўлі былі ўручаны ганаровыя граматы клюба «Спадчына»

Нью-Ёрк, ААН

Год назад у залі бібліятэкі ААН сабраліся людзі, каб адзначыць 500-годзьдзе выдатнага сына зямлі Беларускай пршадрукара Скарыны. Сёлета 4 лістапада прыйшлі сюды людзі, каб пакланіцца памяці яшчэ аднаго пачынальніка. Пачынальніка беларускай крытыкі, паэта, які прынёс беларускую літаратуру ў дар усяму сьвету.

—Колькі будзе існаваць жыцьцё на зямлі, столькі сэрца кожнага беларуса будзе саграваць імя Максіма Багдановіча,—сказаў на адкрыцьці вечара міністр замежных справаў Беларусі П.Краўчанка.

—Усяго 25 сьвечак адпалала на зьмным бяседным стале М.Багдановіча,—адзначыў у сваёй прамове шэф Беларускай місіі пры ААН паэт Генадзь Бураўкін. —Калі ў маі 1917 г. пагасла апошняя тоненькая і пахілая, побач не было ні сваякоў, ні сяброў, і выпадковыя людзі, якія паклалі ў камяністую крымскую зямлю высушанае туберкулёзам маладое цела, не здагадаліся нават, што хавалі аднаго з выдатнейшых беларускіх паэтаў, аднаго з самых любімых сыноў нацыі.

Максім Багдановіч марыў, што беларуская культура панясе, нарэшце, свой дар усяму сьвету. Час гэты настаў. Мы з паклонам перадаём людству свае духоўныя набыткі— і сярод іх чыстую Максімаву песню.

І чыстая, прыгожая песня Максіма зазьвінела у залі, якая чула песні найлепшых сыноў і дачок Зямлі. Песьня гучала ў выкананьні ансамбля «Песьняры», які падрыхтаваў спецыяльную праграму для гэтага вечара-памяці. Гучалі «Ой, чаму я стаў паэтам», «У Максіма на кашулі», «Зорка Вэнэра», «Лявоніха», «Вераніка» й інш. І шырока, павольна у будыку ААН, над якім лунае бел-чырво-на-белы сьцяг, лілася старадаўня і вечна маладая багдановічаўская «Пагоня».

М. Трагачовіч
Спеў замужнаў
і сама асгукнулася гуча на ліры
Звонам ціхуткім струна...
Ці асгасуеца Вы?

М. Трагачовіч
Спеў замужнаў
і сама асгукнулася гуча на ліры
Звонам ціхуткім струна...
Ці асгасуеца Вы?

Спадар Я.Станкевіч

М.Дубок

26 лістапада споўнілася 100 год з часу нараджэння дзеяча, які быў супрацоўнікам «Нашай нівы», дэлегатам Першага Усебеларускага Кангрэсу, сябрам Беларускай Віленскай Рады, Летувіскае Тарыбы (Рады) (1918 г.), паслом у польскі сойм (1928-1930), спадара Я. Станкевіча.

Грамадзкай працай, а менавіта распаўсюджваньнем газеты «Наша ніва» і беларускіх кніг Янка Станкевіч пачаў займацца ў гады вучобы ў гарадзкім вучылішчы ў Ашмянах. У 1909 г. пасьяля заканчэння вучобы ён уключаецца ў працу па арганізацыі беларускага школьнаўніцтва ў Ашмянскім і Вілейскім паветах. Ластоўскі, Талочка, браты Луцкевічы й іншыя парадзілі яму атрымаць вышэйшую асьвету. У лютым 1922 г. Янка Стан-

кевіч нелегальна перайшоў летувіска-польскую мяжу. З дапамогай Ластоўскага ў Коўні ён атрымаў пашпарт, праз Нямецкую прыехаў у Прагу. У 1926 г. ён скончыў універсітэцкія студыі і напісаў доктарскую дысэртацыю аб Аль-Кітабу, які быў знойдзены Іванам Луцкевічам. Пасьля заканчэння студыяў Я.Станкевіч вярнуўся ў Вільню. Апрача палітычнай і грамадзкай дзейнасці займаецца навуковай і асьветніцкай. Ён выкладае беларускую мову ў праваслаўнай Віленскай духоўнай сэмінарыі, чытае лекцыі ў духоўнай праваслаўнай акадэміі пры Варшаўскім універсітэце. Арганізуе курсы беларускае мовы ў Віленскім універсітэце. Свае дасьледваньні па беларускай мове друкуе пераважна ў часопісе «Родная мова», што выдаваўся ў Вільні.

Прыехаўшы ў 1949 г. ў ЗША, закладае Крывіцкае Навуковае Таварыства і выдае часопіс «Веда». Друкуе шмат паасобных моваведных і гістарычных выданняў і папулярных брашураў у беларускай і ангельскай мовах: «Мова рукапісу Аль-Кітаб», «Савецкае хвальшаваньне гісторыі Беларусі», «Нашаніўства і бальшавікі» ды інш. У 1973 г. Янка Станкевіч пераклаў па-беларуску Біблію, у 1989 г. выйшаў ягоны «Белорусско-русский (Великолитовско-русский) словарь», які ён так і не пачаў друкаваць. У ліпені 1976 г. ягонае сэрца перастала біцца.

Ад юнацкіх гадоў і да апошніх дзён жыцця Янка Станкевіч быў шчырым патрыётам за беларуську. Ды, як і ўсе неардынарныя асобы, быў ён супярэчлівым, не заўсёды зразуметы суайчыннікамі. Але як бы то ні было, дзякуючы Янку Станкевічу назаўсёды ўвайшлі ў нашу мову «спадар, спадарыня, спадарыччя» — словы, знойдзеныя спадаром Станкевічам ў старадаўніх дакумэнтах ХУІ—ХУІІ стагодзьдзяў.

Міхал Забэйдэ — Суміцкі: эмігранцкі лёс, служэньне мастацтву і гуманізму.

Леў Мірачыцкі

*Ты запеў нам песьню аб барох сасновых,
аб пахілых у полі, сумных дзесятках,
аб цудоўных межах зь цьветам васільковым.
што здаюцца часта на чужыне ў снох...
Аб радзімай вёсцы запяў нам песьню,
матчыную песьню запяў ня раз.
І аб тым, як птушкі кажнае прадвесьне
прывітаньні з сэрца там нясуць ад нас.
Ларыса Геніюш (Забэйдэ-Суміцкаму)*

Хвалі ўцекачоў першай сусьветнай вайны занеслі яго, чатырнаццацігадовага сэмінарыста, у глыбіню Расейскай імперыі, а затым у горад Зарбін. Праца настаўнікам, але талент музыкі і сьпевака не даваў супакою, і юнак шукаў высьце з складаных перэпетыяў жыцця. Працуючы ў школе, ён вучыўся на эканамічным аддзяленьні ўнівэрсытэта і працягваў заняткі па вакалу ў прафэсара Юліі Плотніцкай, а курс гармоніі праходзіў у піяніста Мікалая Меттэра.

У 1929 г., закончыўшы Харбінскі ўнівэрсытэт, Забэйдэ-Суміцкаму пашчасціла выступіць на сцэне мясцовага опернага тэатра ў ролі Ленскага ў оперы «Аўген Анегін» Чайкоўскага. Дэбют прайшоў з посьпехам, і яго залічылі ў труп опернага калектыву. За тры няпоўныя гады наш зямляк выканаў пятнаццаць гадоўных партыяў: Уладзіміра з оперы «Князь Ігар» А. Барадзіна, цара Берэндэя з «Сьнягурачкі» М.Рымскага-Корсакава, князя з «Русалкі» А.Даргамыжскага, Уладзіміра з «Чарадзейкі» П.Чайкоўскага, Лыкава з «Царскай нявесты» М.Рымскага-Корсакава. Сінанадала з «Дэмана» А.Рубінштэйна, Фаўста з аднайменнай оперы Гуно, Альфрэда з «Травіаты» і герцага з «Рыгалеты» Вэрдзі,

Альмавіва зь «Севільскага цырульніка» Расіні, Пінкертана з «Мадам Батэрфляй» і Рудольфа з «Багэмы» Пучыні й іншыя.

Успамінаючы пра гэты пэрыяд эмігранцкага жыцця ў Харбіне, Забэйдэ-Суміцкі пісаў, што яго выступленьні ў оперным тэатры мелі посьпех, і што ён пачынаў верыць у сябе, яму хацелася і надалей удасканальвацца ў сьпевах. Увесь гэты час ён жыў сьціпла, «збіраў грошы для паездкі ў Італію, аб якой маўць кожны добры сьпявак».

У 1932 годзе Міхал Забэйда-Суміцкі прыехаў у Мілан. Тут ён вучыцца ў вядомага сьпевака і прафэсара сьпеву Міланскай кансэrvаторыі Фернандо Карпі, шмат працуе над сабою. Усё гэта дапамагло яму ўзьяць сваё выканаўчае майстэрства да ўзроўню выдатных сьпевакоў сьвету. Міхал Забэйда-Суміцкі станоўцца салістам міланскай оперы «Ля Скаля». На італьянскай мове ён сьпяваў шматлікія партыі ў оперных спектаклях «Фаўст», «Травіята», «Рыгалета», «Севільскі цырульнік». І кожны раз яму спадарожнічаў посьпех. Яго запрашаюць выступаць у Міланскай кансэrvаторыі імя Джузэпэ Вэрдзі, удзельнічаць у канцэртных турнэ па краіне. Італьянскія знаўцы мастацтва бачаць у нашым земляку пшчотную душу «славянскага мроячага паэта». «Яго тонкая інтэрпрэтацыя захапляе слухачоў. Яго голас—гэта дасканалы інструмэнт, які здольны перадаць усе пачуцьці, зьмешчаныя ў песьні, нават і тады, калі сьпявае на чужой мове... Гэта пацьвердзіла публіка сваімі апладысмэнтамі, дамагаючыся паўтарэньня»,— пісала «Курьерэ дзі Савона» ў кастрычніку 1934 года. Другая газета «Ль—Ордзінэ (26 кастрычніка 1934 года) падкрэсьлівала: «Міхал Забэйда — тэнэр надзвычайнай якасьці, артыст высокай культуры, голас мяккі, гнуткі, падобны голасу свайго суайчынніка Собінава, інтэрпрэтаваў з выключнай чульлівасьцю тонкія кампазыцыі, выклікаўшы захапленне ва ўсіх слухачоў.»

Славу нашаму земляку прынёс і ўдзел у музычным фэстывалі ў Варэзе, дзе ён выступіў з вялікай праграмай, сьпяваючы ў арыгінале творы расейскіх, французскіх, італьянскіх, гішпанскіх і іншых кампазытараў заходнеэўрапейскіх народаў. Італьянская музычная крытыка ў акадэмічным часопісе «Джорнале дэль Артэ» прарочыла Забэйдзе-Суміцкаму ў

мастацтве вялікую будучыню. Яго талент яна ставіла ў адзін шэраг з такімі карыфеямі сьпеву, як Ціта Скіпа, Леанід Собінаў і іншымі славутымі артыстамі.

У 1935 г. Міхаіл Забэйда—Суміцкі, заключыўшы кантракт з Пазнаньскай операй, пераязджае ў Польшу. Тут ён пашырыў свой рэпертуар, удзельнічаў у галяўных ролях у операх «Галька» Манюшкі, «Унос з Сэраю» Моцарта, «Юлі Цэзар» Гендэля, «Барыс Гадуноў» М. Мусаргскага. У наступным годзе ён станоўцца салістам Варшаўскага радыё. Здольнасьці сьпевака надзвычай высока ацэньвала польская прэса. Яна асабліва шмат увагі ўдзяляла выкананьню ім твораў італьянскіх кампазытараў. Так, варшаўскі «Наш пшэглэнд» (1937, 1 ліпеня) пісаў: «Сапраўднай радасьцю ў аматараў «бэль канта» былі песьні італьянскіх майстраў ХVII і ХVIII стст. у інтэрпрэтацыі артыста Міхала Забэйдзі — Суміцкага.» Далей адзначалася яго ўмелае валоданьне голасам, падкрэсьлівалася, што таленавіты сьпявак зьяўляецца вакалістам вышэйшай пробы, што кожная песьня ў яго выкананьні прыносіць слухачу сапраўднае эстэтычнае задавальненьне.

Рэпертуар Забэйдзі—Суміцкага, зразумела, не абмяжоўваўся творами італьянскіх кампазытараў, а ахопліваў песенныя і музычныя скарбы многіх народаў сьвету. Шмат прыемных хвілін, сапраўднай радасьці прыносілі слухачам яго канцэртныя выступленьні на Польскім радыё. «Такога сьпевака, такога выяцеля народнай душы, асабліва ў народных песьнях, — усё роўна польскіх ці беларускіх, — у Польшчы нам не даводзілася чуць. Нават праслаўлены Кецура не перадаў і ня здолее так далікатна выявіць усёй глыбіні польскага народнага музычнага духу, як гэта ўмее зрабіць М.Забэйда-Суміцкі з польскімі народнымі песьнямі. Калі ў Кепуры

стыхія голасу забірае душу, зводзіць усё да нямецкай халоднасьці, то ў Забэйдзі — Суміцкага наадварот — голас разам з словам служыць для выяўленьня ўсіх тых адценьняў, нават самых далікатных і тонкіх, у перажываньнях і настроях, якія захаваныя ў песьнях», — з гордасьцю гаварыў пра слыннага земляка Рыгор Шырма, вядомы фальклярыст, кіраўнік тагачаснага хору Беларускага Саюза студэнтаў у Вільні. (Калосьсе, кн. 2, 1937, с.119) Ён вельмі радаваўся, што Забэйда-Суміцкі патрапіў вывесці беларускую народную песьню ў шырокі сьвет, што яму належыць чэсьць у перадачы гэтых песен праз грамафонныя пліты для шырокага карыстаньня ў краі і за мяжой.

Выступленьні Забэйдзі — Суміцкага на Польскім радыё ў Варшаве ў другой палове 30-х г. перадаваліся для краёвага слухача і трансліраваліся ў краіны Заходняй Эўропы, Паўночнай і Лацінскай Амэрыкі. Ужо тады, там апынулася шмат выхадцаў з славянскіх краін. Таму ім яго выступленьні былі асабліва прыемнымі і дарагімі, як пазьней яны самі пра гэта расказвалі.

Апрача польскіх народных песень голас артыста даносіў да слухачоў чароўнасьць калядных і велікодных песен усіх славянскіх народаў. Сьпявак імкнуўся паказаць ня толькі лірычнасьць песень, іх мілагучнасьць, народную красу, але і глыбокі сэнс. Адночы, мабыць, прадчуваючы вялікія выпрабаваньні славянскіх народаў, зь яго вуснаў зьявіліся словы:

*Гэй, славяне, яшчэ наша мова вольна
льецца.*

*Пакуль наша сэрца шчыра за народ свой
бьецца...*

Гэта былі радкі з народнай песьні, гімна паўднёвых славян. Плянавалася і турнэ па краінах Заходняй Эўропы й

Амэрыкі. Аднак ажыцьцявіцца плянам перашкодзіла вайна. У 1940 г. Міхал Забэйда-Суміцкі пераязджае ў чэшскую Прагу.

Пражскі пэрыяд жыцьця, артыстычнай, пэдагогічнай дзейнасьці Забэйдзі-Суміцкага працяглы. Тут ён стаў артыстам пражскага нацыянальнага тэатра. Мастацкая яго дзейнасьць захапіла чэхаў. «Народні стршэд» (сьнежань 1940 г.) пісаў, што Міхал Забэйда—Суміцкі «паказаў сябе сьпеваком сусьветнага маштабу. Ён валодае сакавітым гнуткім голасам зь віртуэзным майстэрствам... Найбольшага посьпеху, натуральна, дасягнуў у беспадобна дасканалым выкананьні украінскіх і беларускіх песен, цудоўным харствам якіх здолеў захапіць прыдзірлівага слухача. Забэйда становіцца, такім чынам, сапраўдным энтузіястам, які прапагандуе скарбы народнай творчасьці зь вялікім посьпехам». Нашага земляка хвалілі й іншыя чэшскія пэрыядычныя выданьні. За канцэртныя выступленьні яго абвінавацілі ў Берліне, што ён займаецца прапагандай славянства. Прыходзілася апраўдвацца, што праграмы канцэртных выступленьняў дазваляюць цензурай.

Жывучы ў Чэхаславацкім у пасьляваенны час наш земляк шмат зрабіў для прапаганды песенных скарбаў беларускага народу. І вось раптоўна, у пачатку студзеня 1982 г. ад вучаніцы Міхала Забэйдзі—Суміцкага Надзі Кастэцкай, ягонай зямлячкі, атрымоўваю сумную вестку аб раптоўнай сьмерці сьпевака. Яго сэрца перастала біцца 21 сьнежня 1981 г. (Нарадзіўся ён 14 чэрвеня 1900) Нам засталіся яго цудоўныя песьні... Будзем жа шанаваць іх!

НАША ПІСЬМОВА

Эмблема на шчыце герба «Пагоня»

Міхась Белямук

Сафія Кіеўская пабудаваная ў 1037 г. Навуковае дасьледваньне графіці Сафійскага сабору было пачатае В. Шчэпкіным у 1902 г. У 1935-1941 гг. пачалася рэстаўрацыя Міхайлаўскай і Юр'еўскай прыбудоваў, тады-ж былі выяўленыя пад тынкоўкай і фарбай старажытныя фрэскі з XI — XII стст., на якіх або паблізу іх былі выдрапананы надпісы — графіці. Большасьць графіці належыць звычайным гараджанам розных гарадоў. У Сафійскім саборы ў Кіеве знойдзеныя графіці палачан. У бальшыні іх пакінулі асобы, якія прыйшлі памаліцца. Яны вельмі кароткага зместу: «Госпадзі, памажы рабу або рабе...» «Госпадзі, грэх зрабіў я...» «Сьвяты Сьцяпан, малі Бога за...» «Сьвяты Ануфры, накіруй мяне на праўдзівы шлях», «Памажы мне, Госпадзі...» Сустракаюцца графіці, што пачынаюцца з напісаньня крыжа, а тады просьбы-малітвы.

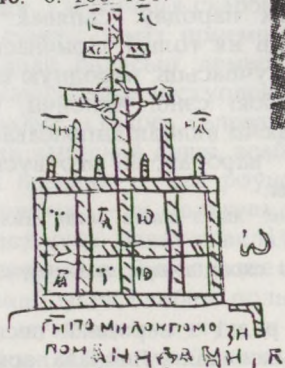
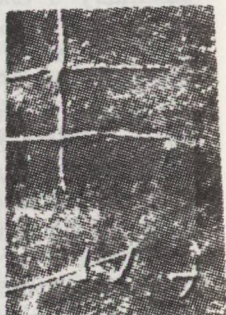
Намаляваньня крыжы і графіці дапамагаюць зразумець, якая форма крыжа бытвала ў XI-XIV стст. У Сафіі Кіеўскай сустракаюцца крыжы грэцкія, што маюць усе канцы роўнай даўжыні і крыжы патрыяршыя зь верхняй папярэчкай каротшай ад ніжняй. Палеаграфічныя асаблівасьці напісаньня некаторых літараў крыжа і графіто, знойдзеных на ўсходняй сьцяне налева ад алтарнай

абсыды, даюць падставу аднесці іх да сярэдзіны XI ст. (40, б.52-53)

Наступны крыж і графіці знаходзяцца ў паўдзённай галерэі на стаўбе, на якім старадаўняя фрэска сьв. Ануфрыя. Але крыж быў намаляваны раней, таму яго можна аднесці да пачатка XIII ст. (40, б.60-70).

На хорах сабору графіто «Господи помози рабе своей Агафии» і крыж. Калі Агафія паходзіла з княжага роду, графіто і крыж з XI — XII стст., бо ў XIII ст. доступ на жаночыя хоры быў больш ліберальны. (40, б. 100-101)

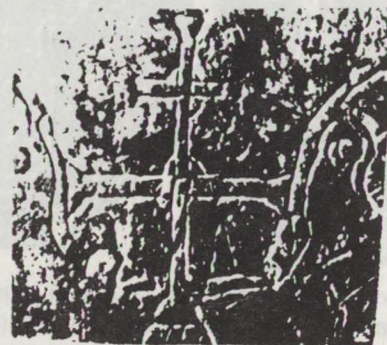

На заходняй сьцяне зьлева алтарнай абсыды цікавы малюнак — прэстол з патрыяршым крыжам, паабাপал яго сьвечкі. У ніжняй часцы графіто «Господи помилуй, помози, помяни Данила». Направа ад прэстола другое графіто: «Олтар пламен, а церков ледяна, олтар погаснет и церков стаеть». Б.Рыбакоў тлумачыць, што гутарка пра Вадохрышча і запіс зроблены Данилам, хіратонія яго адбылася на Вадохрышча ў 1114 г. (40, б.18-119, 41, б.22) (Гл. мал. на ст. 38.)

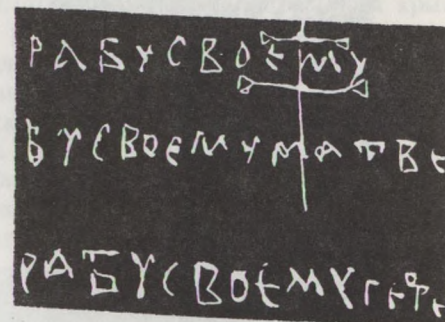
На стаўбу на хорах малюнак патрыяршага крыжа і графіто: «Жадко писал крестъ». Датуюцца яны XII ст. (40, б. 111).

На стаўбу на хорах патрыяршы крыж на Галгофе, зь яе падымаюцца лісьцё аканта, датуецца XII—XIII стст. (40, б. 112)

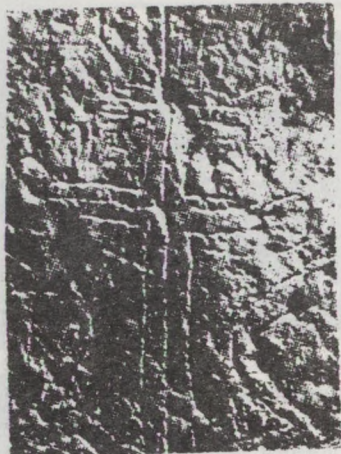
У прыбудаванай часцы да Сафійскага сабора ў гонар Антонія і Тэадосія ўся паўночная сьцяна сьпісаная. Крыж быў намаляваны раней, а надпісы зроблены пазьней, яны пачатку XIII ст (42, б.95-96)

У прыбудове ў гонар Якіма і Ганны на паўдзённай сьцяне патрыяршы крыж на якары, а побач: «Господи, помози рабом своим Петрыле и Варнаве». Такія графіці, у якіх два імя, успаміноўца, сустракаюцца рэдка. Малюнак крыжа акуратны і вельмі цікавы. Крыж і графіто — не пазьней пачатка XIII ст. (42, 119).

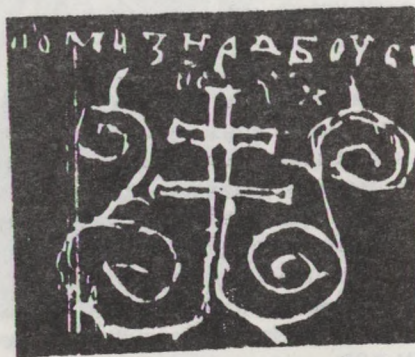
На фрэсцы апостала Паўла малюнак патрыяршага крыжа з лістамі аканта. Такая форма называецца квітнеючы крыж, і яго можна датаваць XIII ст. У Міхайлаўскай прыбудове на хорах, дзе фрэска «Спатканьне Абрагама з трыма падарожнікамі», намаляваны патрыяршы квітнеючы крыж. Абодва крыжы вельмі падобныя па выкананьню з XII-XIII стст. (42, 121-122)

Там-жа на хорах, на паўдзённа-заходнім стаўбу даволі груба выдрапаны патрыяршы крыж без графіто, умоўна можна датаваць маляванак крыжа XII—XIV стст. (42. б.122)

У Юр'еўскай прыбудове на іконе нераспознаванай сьвятой намалюваны патрыяршы квітнеючы крыж і графіто, датуецца XII—XIII стст. (42.б.123).

У прыбудове, прысьвечанай архангелу Міхаілу, на паўночна-заходнім стаў

бу малюнак патрыяршага крыжа маласустрэканнага. Ягоная ніжняя папярэчка мае завітку. Крыж на Галгофе, да якой дамаляваны ўнізе трохкутнік. Дата маляванага крыжа XII—XIV стст. (42. б.124)

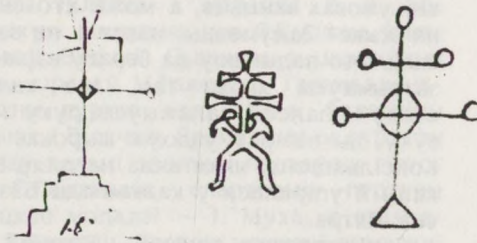
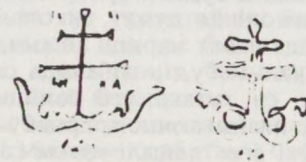
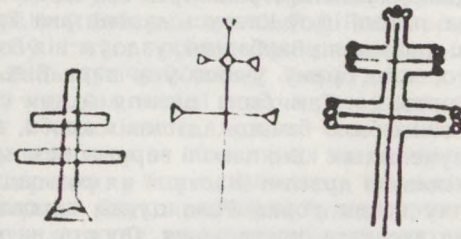
У абсыдзе прыбудовы архангелу Міхаілу намалюваны патрыяршы крыж на прыступковай Галгофе. Побач крыжа малюнкні княжых знакаў, невядомых сучасным дасьледчыкам. Яны, мажліва, зробленыя адной і той-жа асобай у XIII—XIV стст. (42. б.123)

Там-жа, але на заходнім стаўбу Міхайлаўскай прыбудовы, на якім ікона сьв. Сымона, выдрапаны малюнак патрыяршага крыжа, які ўпрыгожаны лістом аканта. Лісьцё даходзяць да папярэчак. Крыж, мажліва, з XIII або XIV ст. (42.б.123).

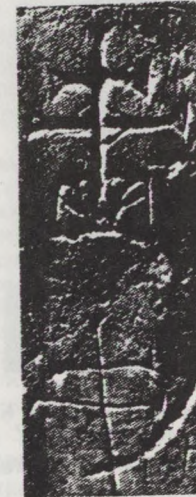

Сафійскі сабор у Ноўгарадзе быў пабудаваны ў 1045-1050 гг. Падчас рэстаўрацыі сабору архітэктарам В.Суславым у пачатку XX-га ст., калі зьнялі напластаванні тынкоўкі, на арыгінальнай абмазцы былі выяўленыя графіці і крыжы XI—XIV стст.

І.Шляпкін зацікавіўся і прыехаў у Ноўгарад. Ён на сьценах сабору адшукаў 37 крыжы, якія былі чатырохканцовыя, шасьціканцовыя і 3 крыжы пяціканцовыя, у якіх верхняя папярэчка ляжала на вертыкальным стаўбу на самым версе. Дасьледчык разьдзяліў крыжы на групы

і стараўся знайсці аналягічныя крыжы ў расейскай імперыі. Пасьля пошуў І.Шляпкін прыйшоў да высновы: «...восьмиконечных крестов вовсе не встречаем, исключение: крест преподобного Варлаама и антиминс 1144 г. — восьмиконечные, причем первый может быть и переделан, а последний легко можно было подрисовать». (43. б.71-72)

Падчас рэстаўрацыі сабору пасьля вайны былі знойдзеныя графіці і крыжы. На паўночна-усходнім стаўбу выдрапаны малюнак Сафіі Ноўгарадзкай, а побач зьмешчаны патрыяршы крыж. На паўночнай сьцяне, налева ад іконы апостала Паўла два патрыяршыя крыжы, верхні крыж на Галгофе. Нікіціна датуе крыжы XII—XIV стст (44. б. 221, 231-232)

Бібліяграфія

40. Высоцкий С.А. Древнерусские надписи Софии Киевской. К. 1966.
41. Рыбаков Б.А. Русские датированные надписи XI—XIV вв. САИ-ЕИ-44, М, 1964.
42. Высоцкий С.А. Средневековые надписи Софии Киевской. К. 1976.
43. Шляпкин И. Древние русские кресты. Записки ОРСА, т. VII, №2, СПб. 1907.
44. Никитина Ю.И. Рисунки-граффити из Софии Новгородской. Советская археология, М. 1990, № 3

Дзяёкае і блізкае

Аднойчы ў Рыме

Кастусь Мерляк

Кастусь Мерляк, 1947 г.

Прайшло каля трох месяцаў, аж Кастусь атрымоўвае ад Пятроўскага дзе сятку даляраў, запрошаньне прыехаць у Амэрыку (афідэвіт) і білет на параплаў з адкрытай датай.

Толькі у 1955 г., пасля дзевяці гадоў, Кастусь даведаўся, што ягоны ліст і факт, што шэф паліцыі гораду Вільмінгтон асабіста прывёз ліст ім ў дом, зрабілі вялікае ўражаньне на Пятроўскіх і яго суседзяў.

Маючы ўсе патрэбныя паперы на выезд у ЗША, Кастусь паехаў у Амэрыканскі Кансулят у Наполі, каб дастаць візу. У Кансуляце яго зарэгістравалі на эміграцыю ў ЗША, але сказалі, што ён павінен чакаць каля пяці гадоў на сваю чаргу, бо настолькі польская квота была ўжо перапоўненая. Для Кастуся гэта было вялікае расчараваньне.

У чэрвені 1947 г. Кастусь атрымаў ад свайго дзядзькі Юрыя Мерляка афіцыйнае запрошаньне ў Бразылію. Але Бразылія не імпанавала ды выехаць у

той час ня было так лёгка дзеля недахопу транспарта.

У адзін прыгожы падвячорак, у касцюме, купленым у лягера, бяз гальштукі, паволі ішоў Кастусь да Фантана Трэві, праз пляц Барбэрыні, уздоўж вія Вэнэто, праз браму ўвайшоў у парк Вілья Боргэзэ. Там была цішыня і там-сям можна было бачыць адзінокія асобы, задуменыя як і ён, паволі варушыліся між векавымі дрэвамі. Кастуся ня раз падзіўляў вечны горад Рым, цудам захаваны ад ваеннага знішчэньня. Проста не наглядзецца на манумэнтальныя працы геніяльных мастакоў і архітэктараў, якіх помнікі й будовы пратрывалі цэлыя вякі. Ён ніколі ня думаў, ніколі ня мог адважыцца нават марыць аб тым, што ён зможа калі-небудзь пабачыць слаўны Рым. І вось ён тутакі ўсё бачыць. Жыцьцёвы лёс, ня пытаючыся, прывёў яго сюды. І думкі яго пайшлі гэтым самым шляхам назад, дадому, да свае вёскі, да родных і прыяцеляў, якія засталіся там у цяжкіх умовах жыцьця, а можа хто зь іх і ня жыве? Задумены, нават і не заўважыў, што падыйшоў да берагу вэранды й затрымаўся якраз там, дзе калісьці стаяў Напалеон, залажыўшы руку за пазуху, ды пазіраў уздоўж шырокае віяле Консільяціонэ, якая вяла на пляц Ватыканы й упіралася у калюмнады Базылікі сьв. Пятра.

—Цыгарэтэ сінэрэ!— Гэткімі словамі, прапануючы папярсы, перарваў думкі стары італьянец. Кастусь проста машынальна, выняў астатнія дзесяць ліраў і купіў адну цыгарэту «Камэдзь» ды закурыў яе. Ён пачуў прыемны запах, стала нейк лёгка на душы й пачуўся задаволеным, шчаслівейшым, нават забыўся, што ён быў галодным, бо нічога ня еў ад раньня. Ад гэтага дня ён і пачаў курыць.

Наш лягер

Юзэфа Найдзюк

Лягер пераселеных асобаў называлі «ДП» лягерам. Жылі мы ў Віндышбэргдорфу да чэрвеня 1949 г., але амэрыканскія ўрадаўцы пастанавілі ўсіх беларусаў крывічоў Баварыі зьвесці ў Розангайм. Назоў гэтага гораду можна перакласці як Бацькаўшчына розаў. Запраўды назоў быў удалым, толькі апрача розаў расьлі тут і іншыя кветкі, дрэвы — бэз, акацыя, чаромха, ясьмін. Наш лягер знаходзіўся за горадам, у былых вайсковых нямецкіх казармах. Двухпавярховыя будынкi размяшчаліся так, што ўтвараўся ў цэнтры вялікі квадрат з высокім стаўбом, над якім лунаў наш бел-чырвона-белы сьцяг. У розангаймскім лягера жылі ня толькі беларусы, былі тут прадстаўнікі іншых нацыянальнасьцей. Але нас было найболей, здаецца, дзьве трэціх, таму кіраўніцтва лягера было беларускае.

У лягера была пачатковая школка з настаўнікамі Міколам Корбутам і Сафіяй Дубягай, якая была таксама адказная за дзіцячы садок, дзе працавалі менскія балерыны Вілачка і Верачка й я. Беларускаю гімназію імя Я.Купалы ўзначальваў Вініцкі. Сьвецкім і царкоўным хорам кіраваў М.Равенскі. Танцавальна-балетны гурток вялі тыя-ж балетніцы Верачка і Вілачка. Драматычным гуртком кіраваў вельмі здольны настаўнік гісторыі Г.Паланевіч, спартовым гуртком скаўцае моладзі — І. Муха, а скаўтамі — Я.Раковіч. Яны ад моладзі вымагалі шмат, таму мы часамі крывідалі на іх. Аднак цешыліся і крывіды забывалі, калі ў спаборніцтвах перамагалі скаўтаў іншых нацыянальнасьцей.

Я належыла да драматычнага гуртка Ставілі мы «Афэльку» (яшчэ ў Міхэльсдорфе), дзе я грала галоўную ролю, шмат розных вадэвіляў, але ніколі не забудзеца мне пастаноўка купалаўскае «Паўлінкі». Я грала ролю Альжбеты, ро-

лю Сьцяпана — Васіль Стома, Ірэна Жылінская—Цупрык была Паўлінкай, яе Якім—Вацлаў Радзюк. Ролі Пранцішка і Агаты выконвалі Сьцяпан Кісель і Аўгенія Кажан. Быкоўскага граў Янка Раковіч. Мы думалі, што рэжысёр Паланевіч пазамучвае нас на рэпэтыцыях, такі-ж быў ён патрабавальны. Мы цярдліва падпарадкоўваліся ягоным заўвагам, і прэм'ера прайшла цудоўна.

У Нямецчыне, асабліва ў Баварыі, пасля Новага году ёсьць звычай ладзіць баль-маскарад. Мы зладзілі першы раз яго на чужыне перад пастом. Залю ўдэкаравалі саламянымі павукамі. Бальшыня апрагнула нацыянальныя строі, але былі сярод нас пераапранутыя ў іншых герояў. Дваіх хлапцоў па-сапраўднаму здзівілі і нават крыву напужалі публіку, бо адзін апрануўся і загрыміраваўся пад Сталіна, а другі — пад Гітлера. Падабенства было паўнейшае, да таго-ж яны вельмі цікава зыгралі свае ролі.

У Розангайме ў 1949 г. адбылася гістарычная падзея — хіратонія япіскапа Васіля (Тамашчыка). У адным з будынкаў лягера на другім паверсе, дзякуючы А. Чэрняку, Я. Лукашэвічу, А. Лукьянчыку, В.Семянчуку, В.Мельяновічу ды іншым мужчынам была змайстравана прыгожая цэркаўка. Жанчыны ўпрыгожылі яе вышытымі рушнікамі, прынесьлі іконы. Клаўдзія Каляда, Аўгенія Кажан, Марыя Ханяўка, Ніна Стома пашылі аблачэньне япіскапу. Было яно зь беларускага кужалю, аздобленае гафтаваным беларускім арнамэнтам. Цешыліся ўсе, што хутка будзе беларускі япіскап, адродзіцца Беларуска Праваслаўная Аўтакефальная Царква. Цырымонію хіратоніі апісываць ня буду, аб ёй пісала газэта «Бацькаўшчына». Адно скажу: усе мы, праваслаўныя і католікі адзін другому памагалі, каб людзі іншых нацыянальнасьцей пабачылі, што рэлігійнай нянавісьці паміж намі няма.

ПАЎЯЦЬ ЗЯЎІ

Лісты і вершы Уладзіміра Караткевіча

29/ХІІІ-57 г.

Здравствуй Лёня!

Получил сегодня твое письмо, очень обрадовался и решил во мгновение ока ответить, тем более что и вообще не люблю задерживаться с письмами. После завтра буду праздновать Новый год здесь, в этих самых Лесовичах, в компании учителей. Конечно, будет самогон, конечно все напьются и станут петь песни вроде:

*«В тебе мищи лилі,
Та недобрі таки,
Серце мое,
серце мое.»¹*

Впрочем, в программу будет внесено и приятное разнообразие. В 2 часа ночи к школе будет подана машина и нас рабов божих отправят к утреннему поезду на Киев на ст. Ольшаница. Будет довольно интересная история, должно быть. Компания будет, должно быть, находиться в том состоянии когда «спяную путают штаны и парусы» (Маяковский). Ну да это ничего. Как-нибудь выживем. В Киеве пробуду с неделю, надо рассеяться, иначе можно прямо сдохнуть от скуки. Ленька, как бы ты смотрел на приезд ко мне после написания диплома? Пробыли бы малость тут, а там мотали на N-ное время в Киев (сделал бы отпуск дней в 5, тут это просто). Там бы и хохмили и пр. Это, конечно, не дом, но в общем, неплохо. Насчет Барнаула по-моему неплохо. Жаль только, что ты не сможешь приехать как-нибудь летом ко мне в Оршу. А впрочем, будут же у тебя отпуска. Ты вот что, ты мне отвечай лишь по окончании диплома, а то из-за ответа не выучишь какой-нибудь

мудреной формулы и сядешь, а я себе потом этого век не прощу. Так что ты лучше работай сейчас. И меньше грусти, о том что было. Я понимаю как это тяжело, но поверь мне, неизлечимой больно была бы только смерть ее, что ли, да и то в тот период, когда она не сделала еще переоценки. А сейчас это пройдет, затянется, зарастет. И не предполагай в людях худшего. Они, конечно, свиньи, но раз лучших нет, то приходится довольствоваться ими. В одной польской басне кабана просили высказать свое мнение о человеке. Он сказал, на мой взгляд, весьма мудрую вещь: «Не найгорша свинья». Это превосходно. И, значит, нужно всегда знать на что способны люди и чего можно ожидать от них. Не нужно считать их лучшими, но и худшими их считать не надо. Я себе, кажется, с успехом выдумал против таких вещей защитное, языковое отношение к жизни, оставаясь внутри самим собою. Трудно жить — читай Беранже, как бы это ни казалось вначале противоестественным, постарайся самого себя осмеять десятком ядовитых виршей и все пройдет. Когда меня, например, не приняли в аспирантуру, сделав предпочтение для одной министерской дочки — я сочинил цикл «Стоны сердца», в котром основная мысль была: «Буду чернилом мочиться, навоз из-под ректора есть, а все-таки попытаюсь в аспирантуру пролезть». А если к такому средству не лежит сердце — подумай о том, сколько есть не свете превосходных женщин и красавиц, и умниц, и честных душ. Пусть не вышло раз — больно. Больно за то, что многие из них пошлы и ребячливы. Но ведь есть же иные. И должно

же быть иное. Вот и все, Ленька. Не надо грустить. Жизнь лучше чем нам иногда кажется, а если вспомнить, через сколько мерзостей пришлось продираться человеку (и отдельным людям), чтобы остаться хоть такими скромно-хорошими, каковы они сейчас, то нельзя не сознаться, что люди-ангелы божие.

Обосновался я неплохо, но, знаешь, об этом я лучше напишу в следующем письме, сейчас очень не хочется вспоминать об этом (ты мне напомним?), а сейчас немного о виршах. Действительно, несколько светлеет, но насколько и надолго ли. А я всегда был крайне несовременным человеком. Посылаю три стишка, все недавние. «За смерцю» написано так. Читал польский юмор журнал «Шпильки», посвященный юмору Ю. Тувима и прочел там чудный прозаический анекдот в две строчки, соблазнился и состряпал что-то вроде шуточки. Конечно, постараюсь пробиться. Чувствую я, что я уж слишком заразился и до конца жизни не вылечусь от этого. Работать хочется, но, бог мой, до чего это трудно. Уже послал некоторые стихи в Минск и вообще, надо пробиваться. Слушай, а ведь какая чудная вещь «Оттепель». Действительно «Оттепель». И жаль, что еще не весна. А модных слов я не пугаюсь и вполне согласен с тобой, что главное писать честно и искренне. Это главное. Ну добро, в следующий раз, коли не забуду, напишу о планах, таких циклопических, что жуть берет. Пиши. Жму лапу.

В.Короткевич

Р. S. И не нужно думать о людях хуже. Не нужно, родной.

У папярэднім лісьце (гл.Полацак № 9) Валодзя ўспамінае пра выстрэл. У нашым клясе вучыліся хлопцы па 18-20 гадоў, даволі дарослыя людзі, якія прайшлі вайну на акупаванай тэрыторыі (Валодзя быў у эвакуацыі на Урале). Адзін з тых хлопцоў,

Паўлоўскі, згубіў руку ў партызанскім атрадзе і быў чалавекам вельмі неўраўнаважаным. Ванька К. лічыў сабе вялікім акцёрам, чытаў у самадзейнасці урыўкі з «Уваскрэсьня» Талстога і завываў, падрабляючыся пад Качалава. (Між іншым, ён працаваў потым у нейкім тэатры на ралях «есьці подана». Ён быў на кляс старэйшы Валодзі і Паўлоўскага, рослы, нельга сказаць, што прыгажун, але з капной саламянага колера, сапраўды прыгожых валос. Усе тры, ды і не толькі яны, былі закаханыя ў Кацярыну Іванаўну. Толькі, думаю, у тых двух старэйшых, гэта было ужо не платанічнае каханьне.

Падзеі, аб якіх апісаў Валодзя адбыліся зімой. У моцны мароз наш самадзейны тэатр выехаў на грузавіку ў Барань, гарадок пад Воршай. Не памятаю, ці везьлі мы «Рэвізора», але «Медзьведзя» і «Хірургію» дакладна. («Хірургію» разыгрывалі мы з Юрка Падво). Чаму паехаў Паўлоўскі — ня ведаю. Ён ні ў пьесах, ні ў танцах не ўдзельнічаў.

Пасьля канцэрта я пачуў выбух, крыкі. Ubачыў Паўлоўскага, якога хапалі за яго адзіную руку. Як даведаўся пасьля, Ванька сказаў нешта нядобра пра Кацярыну Іванаўну. У той момант зьявіўся Валодзя, але не пасьпеў нічога зрабіць, як Паўлоўскі, абараняючы гонар настаўніцы, выбухнуў з пісталета. Самае цікавае, што гісторыя не атрымала агалоскі, Ніхто не данёс на яго й ягоны рэвальвер (так, гэта ня быў самапал). Кацярына Іванаўна працягвала нас вучыць і віду не падавала, што нешта здарылася. Паступова афрыканскія страсьці заціхлі. У 1947 г. Кацярына Іванаўна выйшла замуж і ўехала ў Халопенічы. — Леанід Крыгман

Ад рэдакцыі: Вершы, якія мы змясцілі ў № 9, 10, былі прысланы разам зь лістамі. «Я да цябе, мой каханы», «За рэчанькай за быстраю...». «Іней», «Я помню», «За сме ршо» друкуюцца ўпершыню. Поўны варыянт паэмы «Орша» друкаваўся ў № 9 «Полацака», таксама першы раз. (У зб.твораў т.1. паэма зь некаторымі зьменамі зьмешчана без першых 22 радкоў уступу). Друкаваная раней паэма «Машэка» мела разыходжаньні ад аўтарскага тэкста.

(Працяг у наступным нумары)

1. Працяг.Пачатак у № 9

Мамзика.

Лісце має засыпає росу,
 Пушчу горную світу сівоі туман,
 Атарон з усіх з чотирох бакоу
 Земнай восенню мой мисны будан.

Стогнуць над дажджам старракі вальхі
 І у будан з багны камыває цыма,
 У ім карамі- тав, лозак- лист сухі,
 Ні агню няма, ні светла няма.
 Ад усіх я ўчюу, ад усіх я сбеу,
 Буйным воласам да камен зарос ...
 Стаямі гады джыцам белы снег,
 Горы панскіх цел мой Днестро чніс.

Нішчу я панюу, замкі іх паню,
 Я ланю іх векавы бізун,
 Памічу за маю бедную зямлю,
 За яе жаньбу, за яе слезу,
 За каханніца, за любові маю,
 Што ў пакох іх кветкамі адувела,
 Вые дзікі ветр-у парномі гаю,
 Ночка нас з пачом як братоу звела.

Я таю як корч у воўрау скуры ўвесь,
 Зліўся з дрэвамі і гнядуу на шлех,
 Цёмны я увесь, цёмны старалеу,
 Тамкі два агні свецыцца ў ваках.

Коскі тупаю... Мам... Давей у гургане,
 Нездарма я стаў гэту ног на зыці,
 Кінуць наперод, падхатлю какаі
 І спясуца пак на майі кады.

Ранкам я на ўохі воньелу яго
 І кажу раизэ, што ~~шаме~~ тутт:
 "Мы прыімі яго, ворага майго,
 Змыі з маей зямлі гэты панскі друі."

Лісце має засыпає росу,
 Пушчу горную світу сівоі туман,
 Атарон з усіх з чотирох бакоу
 Земнай восенню мой мисны будан.

"З народнага"

* * *

Я да себе, мой каханні,
 Прыду зачатомі лучом,
 У сад твой фруновым світанкам,
 На поле дробным дажджам,

На вусны ўсмішкаю краснай,
 Зямнай галінай у маю,
 У хату сонейкам ясным,
 Нахайдай у лозу тваю.

* * *

За руганькой за свистаюу цымбалам б'юуб,
 А там мало каханцю за ругки ведуче,
 Азиз ведзе за руганьку, други за ругак,
 Траци стаиць, сарца балиць: кахану дн не узяу.
 Хацто-ж мн кахалися, нацто садог убил,
 Хацто ж нацы пуні нарки травой зараси?
 Тиме з т'адви венгалеца у царкве заматой,
 А мне адно венгалица з сырою землею.

Иней

Никогда уже. Тасеукал хрустят полозы,
 Зимний лес проносится назад...
 Смотрит он в твои, такие звездные,
 Много так любимых глаза...
 Силь оней твоих принадлежат другому,
 Талос неумный для других поет...
 Как в бездонный, беспросветный омут
 Я иду в будущее свое.
 Помеди и ты из-под ладони,
 Но не в омут, лучше просто в даль,
 Не мн ли сердце толкнут кони,
 Не мн ли песню и печаль?
 Сами летят, сами улетают,
 В дригзах снега их не видит глаз...
 Я вдогонку песню пою,
 Может хоть она догонит вас,
 Может, догоняя, пощелкает
 Туб тетю, ресницы, холод век,
 Веду тебя, извечно дорожную,
 Но потерянную мной навек.
 И тогда, запутавшись, немая
 В соснах, где царит мертвенный свет,
 Рвети голубе покажет,
 Засыная инеем вань след.

Я пишу.

Меннее как сажа ночи лета,
 Приедь тумана в поле пролема...
 До щетки моей коснулся ветер
 Легким дуновением крыла.
 Кто это? Зачем меня ласкает?
 Вздохи твои тихоноко пронесли?
 Может это вилла дорогая
 Навестить меня из-под земли?
 Превратилась в нежное дыхание,
 В тихий полупрозрачный ветерок
 И пришла избавить от страданья
 Друга, что остался одинок.
 Мимая, прищипив хоть на мгновение
 Виллу. Ного. Без горя и без слез
 Нежное твое прикосновение
 Мягкое как шелк твоих волос.
 Где ты? Где ты? Где твое дыхание?
 Может ты остался навсегда
 Одинокой предкою тумана,
 Что ушла неведано куда?
 Что это? Откуда эти звуки?
 Вздохи улетевшие навек?
 Протиснув навстречу ветру руки,
 мучивалась замер человек.

За смішцю.
/сюжет запозичили з Юліана Тувіна/.

Привітальнісі адносізи,
Заказачуши сїли,
Трое зарпануцак
У кактїїмі - хал.
Бавка (год за 30)
Ї модными ринтраку
Монку у моднай сукне
Їдеме над ружу.
З нїми на кактїїмі
Сїм з'євіўся їх:
„Хай сабе звочае,
Зубо уі амаль уанїх,
„Ку-іка, дзетка, кеміх,
Хлопцем, браї, прастїи,
Хто не п'е, не курїць,
Не муўрїма тїи.“
Плоўїв гадїну... двоє...
Влоўїш мочна п'е,
Бавка уўло са сїма
Кепка шїтїв ўстае.
Лїнуў доўдїя як з боткі.
Як тїї не кручі
Мїма установа
Трїба ўсїм ісуї.
Стрїне паднагамомі
Ї набрїма ўсїм,
Што „самога“ барїў
Ї вонїмедзе факїм.

Ї парасонам лєнїи,
Не заўваўїць іи...
Дїя аў, арїїїїї
Трїба парасон.
„Збераї дїтїка, сїме,
Тїа за нїм дамоў.“
Ховї і неахвотїна,
Але сїм пайїсоў.
Вос гадїна... трїця,
Верар запанаў,
Бавка з перасердзї
Лалїца парїаї.
„Дзе шїо там поїїв?
Наїзаўїса... рад...
Ої лаїгак, ої трасїа,
Ої пїїдмочї гад.
Дзе бавкаїм павана
Ад такїх свїней?!“
Лалї дзвє гадїнї,
Їсї маїней, маїней.
Ї з парїа гала
Адаўваўїї іи:
„Вї лїмїз панаїїцїєв -
Не пайїгу зїсїм.“

А зараз давайце вернемся да пачатку вайны. На той час зь сям'і Галубка ў Менску былі Ядзьвіга Аляксандраўна, тры дачкі Галубка і нявесткі зь дзецьмі. Але мы, маладыя, вымушаны былі пакінуць нашу халупу на Нізкім завулку. У Менску засталася толькі жонка Галубка. Яна разьвіталася з намі каля дома моўчкі, адным кіўком галавы. Сьлёзы, якія горкім каміком падступілі да горла, не далі ёй нешта сказаць ці параіць. Гэта была трэцяя вайна ў яе жыцці. Бачыла яна першую імперыялістычную. (Тады Галубок завёз яе зь дзяцьмі ў Сягееўскі пасад, што каля Масквы). Бачыла грамадзянскую, з ашалелымі белапалякамі, якія пры адыходзе зь Менска палілі і рабавалі яго, а старым яўрэйям адсякалі сівыя бароды. І вось новае ліхалецьце.

Мы адыходзілі зь Менску праз Камароўку, дзе тады не было будынкаў, па якіх кідалі запаленыя бомбы, каб рабіць паніку і гнаць людзей з горада ў бок захаду. Паніка лепшы памочнік тым нямецкім парашутыстам, якіх уначы накідалі ў навакольным лесе, што ў той час быў побач ускрарыні¹ Менска. Я цягнуў сваіх далей ад людзей і будынкаў. Ужо пачало цямець, калі мы заўважылі палу тарку, якая ехала насустрач нам. Яна спынілася, забрала жанчын і дзяцей, а я на хаду зачэпіўся за прыступку. Потым пачуў каманду, каб схаваўся пад вайско-

вымі паддзёўкамі, бо ў машыне быццам-бы везьлі ў тыл сем'і афіцэраў. Ехалі нядоўга, каля Маскоўскай шашы знаходзіўся вялікі засьлон і нас спынілі. Далей мусілі ісьці пешшу. Было зусім цёмна, але мы вырашылі прабірацца далей праз сасновы лясок. Раптам пачулі: «Стой!» На дрэннай расейскай мове ў мяне

патрабуюць дакумэнты. Дастаў з кішэні вайсковы білет і пашпарт. Праменчык сьвятла электрычнага ліхтарыка выпадкова сьлізгануў па адзеньню побач стаячага — усё стала зразумела: гэта парашутны дэсант. Той, хто правяраў мае дакумэнты, параіў мне прыкрыць нашыя белыя ванзэлікі нечым цёмным і ісьці ціха, каб не прыцягваць увагі самалётаў, якія бесперапынку гудзелі і кружылі над лесам. Шлі мы нядоўга. Ля дарогі, што перасякала паляну, спыніліся, бо трэба было даць пасаць дзецям. Толькі кароткая ноч, хутка сьвітае.

Тым часам зь лесу выйшлі два міліцыянеры і накіраваліся да нас. На іх новыя шинэлі, на новенькіх фуражках блішчаць медзьдзю кукарды і гузікі. Чую расейскую мову зь нейкім акцэнтам: «У якім напрамку будзе Менск?» Я ў сваю чаргу пытаўся ў іх: «Чаму міліцыянеры ня ведаюць, дзе знаходзіцца Менск?» «А мы зь Літвы», — адказаў той, хто пачаў гаворку. «Адыйдзіце ў бок ад дарогі і ўбачыце дым, што падымаецца ў гару чорным шлейфа. Вось там гарыць Менск».

Зноў ідзем далей, наперадзе хутар, Зайшлі ў першую хату. У гаспадароў запыталіся дазволу спыніцца ў іх, пакуль ня стане ясна, што трэба рабіць далей. Тыя згадзіліся.

Пераначавалі. Усе старэйшыя на падлозе, а дзеці на драўлянай канапе ўперак. Раніцай зайшоў у хату нейкі мужчына і параіў мне далучыцца да іх групы ісьці ў Калодзішчы. Казалі, там ёсьць камендант ці нават ваенкамат. Як-нікак мы вайсковаабавязаныя і нас могуць палічыць дызэртырамі. Пытаюся, а колькі-ж чалавек у нашай групе. Аказалася, што сабралася шэсьць мужчын.

Мы ішлі па дарозе праз жытні палетак, калі нечакана зусім над намі пачаў страчыць самалёт. Мы схаваліся ў жыцце. Ляжу на зямлі, а па ёй снуюць мурашкі, сонца пячэ, пралятае мятусьліва капусьніца, і нікому няма ніякай справы да людзей, што шукаюць ратунку адзін ад аднаго. Думкі пераскокваюць, хвалямі наплываюць успаміны... Але, дзякуй Богу, немец хутка адляцеў убок Менска — падняліся і зноў пакрочылі моўчкі далей. Усяго пяць кіламетраў да Калодзішчаў, а мы тры разы хаваліся ад кулямётнай чаргі з чыстага блакітнага неба.

У Калодзішчах зборыцца народу. Эшалоны таварных вагонаў і плятформаў набіты людзьмі, у большасьці яўрэйскай нацыянальнасьці. Жанчыны лемантуюць, ідзе бойка за месца ў вагонах, а эшалоны не кранаюцца зь месца ўжо доўгі час. У чым справа зразумеў, калі ўбачыў аднаго салдата, які расказваў, што ў Смалявічах немец-парашутыст абязброіў яго й адпусьціў на ўсе чатыры бакі. Зроблена гэтае было наўмысна, каб быў наш салдат жывым сьведкам, які паведамляў усім, што немцы не такія ўжо злосьныя бандыты, асабліва, калі ты здасіся ў палон. А з другога боку, трэба было каб людзі ведалі, што Смалявічы

знаходзяцца ў нямецкіх руках, і ніводны цягнік не кранецца зь месца ў Калодзішчах. Паніка павялічывалася з кожным новым фактам ўсё болей і болей, асабліва калі стала вядома, што ў Калодзішчах няма ні каменданта, ні ваенкамата. Нехта з нашай групы ўзлез на плятформу і зацягнуў нас з геадзэістам, зь якім я ўвесь час трымаўся разам, каб не застацца аднаму. Час ішоў, на чыгунцы ніякага руху, а народу прыбывала ўсё болей і болей. І ніякага начальства, ніякага парадку.

Усю ноч, ня спаўшы, прасядзелі мы з маім новым знаёмым на саломе ў нейкім хлеўчыку, а пад раніцу вырашылі ісьці ў Менск. Шлях недалёкі, але рызыкаўны. Бо адна справа, калі ідзе група зь малымі дзецьмі і жанчынамі, а другая, калі ідуць два маладых мужыкі. Бачым, з хмызняку да нас крочаць маёр і зь ім два вайскоўцы. «Стой! Рукі ўверх!» — пачынаюць мацаць зброю, глядзяць вайсковы білет, пашпарт. Усё быццам-бы ў парадку. Тады пытаньні: «Адкуль ідзеце?» «З Калодзішчаў, там немцаў няма, яны ў Смалявічах.» «Куды ідзеце?» «У Менск да сваіх». Нас больш не затрымліваюць, ідзем далей. На працягу нашага шляху нас спрабавалі затрымаць тры разы. І кожны раз адны і тыя-ж пытаньні, нейкі спалох і разам з тым разгубленасьць вайсковых людзей, якія шукалі выхаду з гэтага незразумелага становішча.

Між тым, Менск працягваў гарэць. У горадзе ніякай улады. Немцаў яшчэ не было, але свае ўжо даўно пакінулі Менск. Ніхто яго не абараняў, ніякай эвакуацыі не было. Усе каштоўнасьці былі пакінуты — бярыце ўсю бібліятэку Леніна, карцінную галярэю, а пра ўрадавыя будынкi я ўжо вышэй казаў. Так што ў Менску шло рабаваньне ўсіх складаў мукі, посуду. (Зазначу, што эмаліро-

1. Працяг. Пачатак у № 5-9.

ванага посуду ў продажы не было, а на складах ад яго ламіліся паліцы. Таксама там былі і кансэрвы розных гатункаў, мыла, адзеньне. Усё пад чыстую людзі цягнулі на запас. Толькі грошы заставаліся ў незгаральных шафах у кожнай дзяржаўнай установе. У выніку яны пагарэлі неканчаткова і па абгарэлых баках іх можна было пазнаць доўгі час.

З геадэзістам я домовіўся ісьці ў гэты-ж дзень да сваіх у вёску, дзе яны засталіся. А пакуль мы праходзілі па Савецкай вуліцы уздоўж Дома друку. Стараліся ісьці бокам, бо на тратуарах ляжалі трупы забітых кулямётным агнём людзей у бальнічных халатах. Тым беглі праз вуліцу з клінічнага гарадку, бо на яго кідаў немец невялікія запалкі, каб хутчэй запаліць карпусы і нарабіць як мага болей панікі.

Вярталіся ў вёску тым-жа шляхам. Каля палігонаў, што паблізу Маскоўскай шашы, невядома адкуль зьявіліся зь лесу нейкія вайскоўцы на канях. «У які бок на Маскву?» — толькі і запытаўся возьнік. Дзіўна, што вайсковец ня ведаў, дзе ўсход, а дзе захад. Мабыць, у паніцы ў ясны дзень ня змог адрозьніць кірункі сьвету па сонцу. І нядзіўна. Чуліся гукі артылерыйскай пальбы, з захаду цягнуліся хмары, хутка цямнела. Мы ўскочылі ў глыбокі акуп, прытуліся ў кутку і сядзелі, прыслухоўваючыся, як прыбліжаюцца гукі снарадаў. Здавалася, што яны ляцяць над галавою. Мы сядзелі моўчкі, аб чым гаварыць? Успаміналіся мірныя часы. Колькі разоў мы сядзелі на лекцыях, прысьвечаных міжнароднаму палажэньню, дзе лектар зь вялікай павагаю да таго, аб чым ён сам тлумачыў, казаў, што пралетарскі інтэрнацыяналізм не дазволіць фашызму напасьці на радзіму Леніна, што кампартыя Тэльмана настолькі моцная духам камуністычнае салідарнасьці, што ніхто з камуністаў ня

будзе страляць у савецкіх людзей. Разлічвалі то на салідарнасьць пралетарыяту, то на брацкую нямецкую кампарыю, а то і на непераможную Чырвоную армію. І, галоўнае, усе мы тады верылі лектару. Як-жа! Ён доктар гістарычных навук, у мінулым вучыўся ў Вышэйшай партыйнай школе. А колькі гэтых краснабаяў, колькі палітрукоў розных рангаў было у партыйных, армейскіх, камсамольскіх і нават піянерскіх арганізацыях?!

Адразу пасьяля вайны ў памяшканьні ЦК КПБ быў толькі аддзел агітацыі і прапаганды, а калі прайшло гадоў пятнаццаць зьявіліся аддзелы культуры, ідэялягічны, навукі і прапаганды. Былі вызначаны інструктары па ўсіх відах мастацтва, літаратуры, выяўленчага мастацтва, музыкі, архітэктуры, быццам і не існавала Міністэрства культуры. Апошняя слова заставалася заўсёды за ЦК. Вось і атрымоўвалася, што эскіз звычайнага запрашальнага білета ніхто ня мог узяць на сябе адказнасьць зацьвердзіць у адзеле выяўленчага мастацтва Міністэрства культуры. Яго несцьлі ў ЦК, а там з рук у рукі даходзіў ён да самога «хозяина» — Пятра Машэрава.

Аднойчы мне спатрэбілася зацьвердзіць у ЦК экслібрысы, зробленыя на імя Кузьміна й Антановіча. Мне нельга было без іх згоды даваць свае творы на выстаўку, бо на кніжным знаку стаялі іх прозьвішчы. Як і першы, такі і другі даручылі інструктару Бузуку весьці з мною размову ад іхняга імя. Сутнасьць яе звядзілася да таго, што яны не давалі згоды на публікацыю эклібрыса, а таксама на яго друк і выстаўку, нават не ўбачыўшы, што мастак на экслібрысе намаляваў. Чаму спатрэбілася ім выклікаць мяне ў ЦК, ня ведаю. Толькі для таго, каб Бузук перадаў іхні адказ? Але чаму тады нельга было пазваніць мне

дахаты й адмовіць ў маёй звычайнай працы? А можа барацьбіты ідэялягічнага і культурнага фронтаў проста хацелі, каб я наведаў будынак ЦК, у якім я ўжо даўно ня быў.

Перад тым, як атрымаць пропуск у гэты дом мне прыйшлося пачакаць нейкі час у так званым бюро прапускоў. Некалі ў гэтым доме была сталеўка ЦК з двума паверхамі: ўнізе харчаваньне для ўсіх, наверх — толькі для апаратчыкаў. Але зараз гэты будынак ператварыўся ў дом чаканьня або вакзал, у якім не хапала толькі валісак і дзяцей. Хто чытаў газету, хто драмаў, хто нэрвова крочыў з вугла ў вугал. Заля была вялікага памеру. Шмат людзей чакала тут свайго прысуду і залежыла ад волі, настрою гэтых краснабаяў.

...Зможыя з брудам дацягнуліся мы з геадэзістам да вёскі. Усе Галубкі былі шчаслівы, што я вярнуўся жывым. Мы вырашылі вяртацца ў Менск. Падмацаваліся крыху і пацягнуліся да Маскоўскае шашы. Але не пасьпелі нават наблізіцца да яе, як ўбачылі, што ў бок Масквы імчыць некалькі танкаў, а на іх чорная свастыка. Толькі некалькі жанчынаў сме ла крочылі насустрач тым імклівым танкам. Іх ніхто не чапаў, ніхто не турбаваў. Пайшлі тады і мы. Да нас далучылася нейкая дзяўчына.

Мы йшлі па левай старане шашы, насустрач калоны машын-бранетранспарцёраў. Упершыню я бачыў маладых, з закасанымі рукавамі немцаў. Усе спявалі, рагаталі, з заведзеных патэфонаў гучала музыка, нехта граў на губных гармоніках. Яны, бестурботныя, адчувалі сябе ў бяспеке. На галовах не было нават шлемаў. Бландыны — Зігфрыды ды і толькі. Калоны цягнуліся бесперапынку. Час ад часу ў адчынёных легкавушках кацілі сівыя афіцэры вышэйшага рангу. На нас ніхто не звяртаў увагі, па ўсяму

відаць, што немцам абрыдла бачыць па ўсёй Эўропе бясконцую стужку ўцекачоў, што зь дзецьмі ды старымі бацькамі цягнуліся то ў адзін бок, то ў другі.

Цяжка было ісьці гэтыя сем-восем кіламетраў побач з асфальтам у пылу ды несьці (на барана) свайго Генку, якому ўсяго чатыры гады. Пляменьнік Сярожа меў шэсьць гадкоў, але ненадоўга й яму хапіла сілаў ісьці самастойна. Яго маці Эмілія Галубок па мужу Міхайловіч, цяжарная, ёй ісьці нельга, але што будзеш рабіць. Яе муж маёр Міхайловіч прывёз іх з сынам з Гродна да сьвякраві, а сам мусіў хутка вярнуцца ў сваю часьць. Гэта быў для ўсіх нас першы й апошні момант сустрэчы зь Міхайловічам. Жонка Леапольда Галубка Марыя вяла за руку шасьцігадовую Ізу. Без бацькоў ішла з намі Слава, дачка Багуславы, ёй шэсьць гадоў. Яе бацька вядомы хірург дацэнт, мусіў чапляцца на машыну з уцекачамі ў напрамку на Маскву ды недзе ў дарозе афармляцца да часьці мэдрпрызначэньня. Скончылася вайна, калі ён быў ужо галоўным хірургам у войску Мясьнікова. Мая жонка Вільгельміна нясла вялікія вузлы зь бялізнай. Мая маці прасіла часьці рабіць перапынкі, бо не хапала ёй старой моцы на такі далёкі шлях. А ў небе бесперапынку кружылі баявыя самалёты. Адавала мяне ў бок тая дзяўчына, што яшчэ зь вёскі далучылася да нас, і запыталася, што ёй рабіць з камсамольскім білетам. Ня мог-жа я ёй параіць зьнічожыць як мага хутчэй яго, інакш набярэмся ўсе мы клопату. Кажу: «Думаю, што савецкія войскі адступаюць часова і хутка вернуцца. Дык пакуль тое будзе зарыйце пад сасною свой білет, у хустачцы, можа, захавацца да нейкага часу». Больш мы з гэтай дзяўчынай не сустракаліся, але ў памяці засталася нешта непрыемнае, ці то нашая агуль-

ная найўнасьць, ці вера дзяўчыны ў камсамольскі білет, як у ідэю, якую калі згу біш, дык панясеш кару.

Тым часам мы падыйшлі да Уручча. Пару дзён назад тут стаяла савецкая вайсковая часьць, зараз нямецкая ахова ля брамы. Ды не адзін вартавы, а пяць чалавек у адзеньні, падобным па колеру на савецкую ўніформу. Былі яны ў масках і з матацклямі. Уздоўж шашы цягнуўся ў два метры вышнёю плот, пафарбаваны ў зялёны колер — гэта ага рожа вайсковага гарадка. Раптам над плотам узьнікла фігура нямецкага салдата, якая хутка схавалася за агарожу. Пачулася: «Камрат!» — і нешта паляцела пад мае ногі. Усе спачатку перапалохла ліся, можа, граната. Але я ведаў, што камрат азначае прыяцель. Гэты прыяцель кінуў нам добры кавалак кракаўскай каўбасы. Я падзякаваў яму за яе, а сам падумаў, толькі каб яна ня была з атрутаю.

Нарэшце, мы ў Менску. На былым стадыёне нічога няма акрамя цэмэнтавага, пафарбаванага ў срэбраную фарбу, ману мэнта таварышу Сталіну. Той трымаў ў руцэ нямецкі штандар з свастыкай на белым крузе і чырвоным палотнішчы. Так, гэта быў бязьвінны нямецкі жарт.

І вось мы ў роднай хаце. Даю кошцы кавалачак каўбасы для пробы. Каўбаса ёй спадабалася, і мы сьмела самі частуемся падараўкам камрата разам з кашай з гарохавага брыкету, які выпадкова знайшлі па дарозе ў Менск.

Усе дзеці Галубка і яго ўнукі патроху разьмясьціліся ў драўляных дамах-камуналках і пакоях, якія нехта пакінуў. Што за ўмовы жыцьця былі тады, зараз цяжка сабе ўявіць. Набліжалася першая зіма пасля захопу Менска, ні табе дроў, а ні торфу, ні газы не было. Ні купіць, ні ўкрасьці нельга. Хадзілі ўначы зь пілою ды зь сякераю на польскія

могілкі — Залатую горку, рубілі і пілавалі шматгадовыя бярозы ды сосны, вядома, што пад сакрэтам. Ды і ня толькі мы, усе хто жыў на Камароўцы. Цягнулі з будоўлі на Круглым пляцу будаўнічы лес і ўсё, што гарыць у печы. Рубілі фруктовыя сады, якіх хапала на Камароўцы, там дзе згарэлі хаты і не было жыхароў. Ну а далей, Багуслава пераехала ў мястэчка Узда й узяла з сабою сястру Эмілію зь яе сынам Сярожам ды немаўляткай Ларысай. Эмілія забрала з сабою таксама хворую маці. На плечы Багуславы леглі клопаты аб сям'і ў скла дзе шасьці чалавек. Толькі тое, што яна была па прафэсіі доктарам, і выцягнула з галечы сям'ю, бо на вёсцы доктар чалавек, якога нікім не замяніш.

А ў Менску стала вядома, што партызаны забілі галаву горада Менска — прафэсара Іваноўскага. Было яшчэ няцёмна, калі на Іваноўскага, што ехаў зь сваім рамізьнікам, наскочылі два чалавекі. Адбылося гэта каля Нямігі, дзе была мяжа яўрэйскага гета. Білі яго нейкімі мэталічнымі прэнтамі, каб было ціха, бо ніякага стрэлу не было чутна. Іваноўскі езьдзіў у калымажцы безь якой-небудзь аховы. Аднойчы я бачыў яго на нашым Нізкім завулку, калі ён наведваў сваю каханку, былую актрысу радзяцэнтру. Стары чалавек зь сівую бародкаю выглядаў неяк мала сур'эзна. Быццам школьнік, а не галава горада сядзеў і чакаў ён сваю выбраньніцу. У Менскай газэце пісалася, што партызаны не пашкадавалі старога прафэсара, простага і дэмакратычнага чалавека, які быў вельмі даступны. Хавалі Іваноўскага пышна, бо трэба было падкрэсьліць, якога каштоўнага чалавека забілі «лясныя злодзеі». А на самой справе Іваноўскага забілі гестапаўцы, што наехалі з Смаленску. Забілі яго, каб пераканаць народ ў бандыцкай сутнасьці партызанаў.

Гаўляйтэр Кубэ быў падарваны на ангельскай міне з гадзіннікавым разьлікам, замацаванай у ложкаку. Зьнешнасьць яго ніяк і нічым не адрозьнівалася ад звычайнага баўэра: рыжы і лысы, ружовы твар, ніжэй сярэдняга ўзросту. Бачыў яго толькі аднойчы. Ён ішоў каля Сьвіслачы, а зь ім усяго адзін чалавек, у такой-жа як і ён вопратцы, з свастыкай на рукаве. Пэўна, што гэты другі быў нехта з аховы, бо ня магло такога быць, каб Кубэ абыходзіўся безь яе. Казалі, што гаўляйтэр меў значок з залатым колам і малым нумарам, што азначала яго блізкасьць да фюрэра.

Алена Мазанік, якая падклала міну, працавала пакаёўкай у Кубэ ў яго асабняку на вуліцы Энгельса. Мазанік была вельмі прыгожай жанчынай, ёй яшчэ не было трыццаці гадоў. Партызаны скарысталі яе блізкасьць да Кубэ і пад пагрозай сьмерці прымусілі зрабіць дывэрсію па ліквідацыі гаўляйтэра. Дывэрсія адбылася ў канцы верасьня 1943 года, а праз тры гады, у 1946 годзе, жанчыну прынялі ў партыю. У дывэрсіі прымала ўдзел і Марыя Осіпава. Яна стала сябрай КПСС, калі ёй было 19 гадоў. Гэтым жанчынам прысвоілі званьне Герой Савецкага Саюза ў тым-жа 1943 годзе. Забойства аднаго гаўляйтэра Кубэ каштавала нашаму народу тысячы ні ў чым непавінных ахвяраў.

Пасьля зьнішчэньня гаўляйтэра наступілі цяжкія дні для ўсіх жыхароў Менска. Ніхто ня ведаў, што прыдумуюць за помсту немцы. Таму большасьць людзей нейкі час сядзелі па хатах. Тая хваля пакараньняў пракацілася адразу і вельмі шырока абвяшчалася праз лістоўкі на беларускай і нямецкай мовах, што расклеиваліся на тэлеграфных слупах ды на сьценах руінаў. Бралі заложнікаў па розных прычынах: ня меней чым сто чалавек за псаваньне лініі электраперадач

ці лініі тэлеграфных правадоў. Вядома, што зьнішчылі людзей, не маючых ніякага дачыненьня да дывэрсіі. За гэтыя ахвяры нясуць адказнасьць тыя партызанскія кіраўнікі, якія рабілі гэтыя нязначныя дывэрсіі, ведаючы, што будуць пакараныя нявінныя жыхары градоў і вёсак. Такім кіраўнікам было ўсё роўна, колькі людзей загіне абы рапартаваць партыйным абкамам, што вядзецца барацьба зь нямецкімі захопнікамі, з нарастаючай колькасьцю эфэктыўных дывэрсіяў.

Мне карцела распазнаць, што будзе далей пасьля забойства гаўляйтэра Кубэ, і я пайшоў да Петэра Грэйвена, у яго будаўнічы батальён. Ён бліснуў сваіма чорнымі вачыма, падыйшоў да мяне, схпіў за каўнер і прабурчаў: «У гестапа». Я ўжо казаў, якіх поглядаў трымаўся гэты інжынер. Відаць было, што ён не надта сумуе па Кубэ, і гэтага ён не хаваў ад мяне. Але і тут ён падкрэсліў немэтазгоднасьць акцыі тэрору супроць адзінак, няхай сабе і высокастаячых асобаў з фашысцкае эліты. Афіцэры і салдаты Вермахта ня толькі не паважалі, а хутчэй ставіліся з пагардаю да партыйных кіраўнікоў у Вермахце, як пра прапагандыстаў стукачоў, якіх ніколі не было ў нямецкай арміі да Гітлера.

Калісьці тэрор народнай волі супроць цара і генерал-губэрнатару быў асуджаны, бо замест нябожчыка губэрнатара ставілі іншага, можа больш каварнага. Так адбылося і з Кубэ. Замест яго прыслалі генерала Готвальда.

(Працяг у наступным нумары)

«Новая земля» Якуба Коласа

Прачытаў яшчэ раз гэты твор — каторы раз! — і ўбачыў у ім, чаго ня бачыў раней: вялікага Якуба Коласа, найбольшага мастака слова, які толькі існаваў у беларускай літаратуры, і баюся — ці заіснуе калі-небудзь наогул. Баюся, што гэта апошняе слова беларуса, якое ён сказаў вуснамі свайго вялікага песняра. Ня будзе Беларусі, але — памёрлая — яна навечна застанеца ў гэтым творы, як засталіся «Іліяда», «Адысея», «Пан Тадэуш». Страціць беларус дарэшткі ўсе свае нацыянальныя прызнакі, уключна з мовай, але цікаўны патомак знойдзе гэтыя прызнакі ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» — у ёй знайшоў беларус найбольш глыбокае, найбольш праўдзівае, найбольш таленавітае адлюстраванне свайго характару. Будучы гісторык пашкадуе, што знікла, як тая Атлантыда, прыгожая зямля — Беларусь і народ, які жыў на ёй. Да болю яму будзе крыўдна, што гісторыя была такою бязьлітасна бязбожнай да беларуса, што ніхто, абсалютна ніхто не прыйшоў на дапамогу яму, калі ён гінуў, знікаў. Чарнобыль спустошыць зямлю нашу, і толькі па «Новай зямлі» Якуба Коласа патомак даведаецца, якою яна была прыгожай у сапраўднасці.

Мініятуры Янкі Брыля ў «Полымі» (Жнівень, 1990) нагадалі мне адно выказваньне Максіма Багдановіча. Услед за Буало ён сказаў, што добра напісаны санэт варты цэлай паэмы. Па аналёгіі сказаў-бы, што праявілі мініяцюры Янкі Брыля вартыя цэлага рамана.

«Жыцьцё па-за культурай»

Амаль усё сваё жыцьцё мне, эмігранту, давалося жыць па-за культурай. Я жыў у розных культурах, але ніводнай зь іх не спасьцігнуў. Колькі-б ты ні стараўся ўвайсьці ў чужую культуру, у яе, нават пры вялікім намаганьні і здольнасьці, ня ўвойдзеш: у ёй трэба нарадзіцца. Інакш яна заўсёды ловіць цябе на тваёй недасканаласьці. І гэта балюча.

Я нарадзіўся ў беларускай — у шырокім сэнсье — культуры, але быў пазбаўлены яе. Адсюль мая недастатковасьць і надлом.

Нас наведваў паэт Генадзь Бураўкін з жонкай Юліяй. Падарыў «Полымя» з падборкай маіх вершаў і ягоным словам пра мяне. Гэта было прыемна. За абедам трохі выпілі. Гутарка была лятучай. Доўга яны не заседжаліся — сьпяшаліся наведваць яшчэ некага. У гутарцы з маёй жонкай сп.Юлія зазначыла, што пазнаёміўшыся з тым ці іншым паэтам асабіста, дзівуешся, наколькі ён не адпавядае таму ўяўленьню аб ім, якое складваецца пры чытаньні іхных вершаў: «Яны ня гэтка»

Прыгадваюцца радкі з Пушкіна пра паэта: «И меж детей ничтожных мира, Быть может, всех ничтожней он».

ўрачыста адзначаліся 8 сьнежня ў новай залі «Полацак», якая была ўдэкаравана сымбалічнай магілкай. Літургію і паніхіду адпраўлялі пратаярэй а.Міхась Страпко з ераманам Якуба. Пасьля багаслужбы адбылася акадэмія. Яе адкрыў камандзір Беларуска-Амэрыканскіх Вэтэранаў Кліўленда Я.Каваленка. Ад імя ўкраінцаў акадэмію прывітаў пратаярэй а.Багдан Бандарчук. Потым Я.Каваленка зачытаў пісьмовыя прывітаньні і запрасіў Міхася Белямук зрабіць даклад. Дакладчык ахарактэрызаваў сытуацыю падзей у Слуцку і прычыны ўпадку паўстаньня.

—Заходнія дзяржавы дапамогі нам тады не далі, Яны хацелі зберагчы імперыю Раманавых. Амэрыка і сёньня ня хоча прызнаць Рэспубліку Беларусь. Мы выразна бачым, што амэрыканскі ваенны-індустрыяльны комплекс ёсьць супроць падзелу СССР на нацыянальныя і незалежныя рэспублікі. Ідэі гэтага комплексу відавочныя, падзел СССР і ліквідацыя камуністычнага таталітарызму падзейнічае на грамадзян ЗША й яны будуць дамагацца скарачэньня ваеннага бюджэту. Амэрыканскім ваенным акцыянерам гэтае не падабаецца, бо ліквідацыя пагрозы ваеннага канфлікту ліквідуе акцыянерныя прыбыткі.

Аднак трэба спадзявацца, — сказаў дакладчык, — што кроў, пралітая случакамі, дарэмна не прападзе. Камуністычная імперыя развальваецца і бел-чырвона-белы сьцяг, пад якім Слуцк змагаўся, стаў дзяржаўным сьцягам Беларусі.

Помнік Максіма Багдановіча

будзе хутка ў Яраслаўлі. Аб гэтым гаварыў на ўрачыстым адкрыцьці музэя клясыка нашай літаратуры ў Яраслаўлі старшыня клюба «Спадчына» Анатоль Белы. Сп. Белы прыслаў у рэдакцыю часопіса «Полацак» тэлеграну, у якой ад імя клюба «Спадчына» і сябе асабіста выказаў падзяку ахвярадаўцам, шчырым змагарам за Адараджэньне Бацькаўшчыны, якія адгукнуліся на заклік клюба «Спадчына» і прыслалі \$: Мацьвей Рэпкаў-Смартшчок 100, Мікалай Грэбень 50, Браніслаў Даніловіч 50, Уладзімір Бакуновіч 100, а. Васіль Кендыш 20, Янка Юхнавец 20, Сяргей Карніловіч 50, Кастусь Акула 20, Юрка Касьцюкевіч 20, Кастусь Верабей 20, Уладзімір Набагез 50, Кастусь Калоша 50, Вера і Вітаў Рамук 30, Міхась Белямук 50, Мікалай Латушкін 200, Яўхен Макаровіч 50, Уладзімір Маркоўскі 20, Ніна і Павел Агалец 50, Мікалай Валатоўскі 50, КастусьЗагонек 10, Федар Якіменко 10, Грыгоры Стоцкі 10, а. Міраслаў Кулік 25, Даніла Швэфель 10, Міхась Каленік 100, Аляксандр Сутынец 5, Валентына Талочка 5, Янка Кравчук 10, Пётр Нягода 50, Віталь Цярпіцкі 20.

У 1991 г. даслалі ў рэдакцыю «Полацак» \$

Абрамчык М. 12, Азарка Я. 12, Акановіч А. 13, Акула К. 36, Андрусышына Ю. 50, а, Андрэюк В. 18.
 Балтрушэвіч В. 55, Бакуновіч Ул. 80, Бахар М. 6, Беленіс А. 24, Белямук М. 5800, Брылеўскі Л. 60, Барсук М. 5.
 Варабей К. 50, Вініцкая К. 47, 50, Ворт К. 53 50, Высоцкі Л. 26, Вярбіцкі 6,
 Гайдэль А. 19.50, Галоўка М. 78, Галык Р. 50, Ганько М. 6, Ганэцкі П. 100, Гасьцеяў Ю. 37, Гарошка Р. 50, Говард Ф.40, Грабінскі Б. 32. 50, Грынкевіч К. 40, Грыцук О.36, Грэбень М. 60, Гутырчык С. 49, Гуцко Ул. 13,
 Даніловіч А.6, Даніловіч Б.113, Данілюк Б.19.50, Дубаневіч Т.5, Дунец У.5, Дубяга А.12
 Жук-Грышкевіч Р. 6,
 Завістовіч Р. 50, Занковіч Е. 26, Запруднік Я. 110,
 Каваленка В.10, Каваленка Я. 32, Каляда Ю. 10, Калядка М. 25, Кажан А. 20, Кажан В. 90, Кажура П. 39, Каленік М. 30, Калоша К. 250, Кананчук Г. 20, Кананчук Т. 5, Карніловіч Сл. 5, Карніловіч С. 220, Касцюкевіч Я. 43, а.Кендыш В. 13, Каханоўская І. 37, Кікта С. 20, Кіпель В. 47, Косараў 6.50, Кулеш П. (Мельяновіч С.) 55, Кучура М. 24, Кумэйша М. 13, Крыстыніс А. 26, Кірка Б. 7,
 Латушкін М. 114, Лукьянчык А. 37, Лукашэвіч В. 5, Літаровіч Л. 15,
 Мароз Г. 42, Маталыцкі К. 20, Махнач М. 18, Мерляк К. 40, Макаравіч Е. 50, Міраеўскі А. 25, Міцкевіч А. 26, Монід А.50, Махахай С.30, Мазуро К.20, а.Махнюк А. 20,
 Набагез Ул. 150, Навагародзкі Я. 20, Найдзюк Ч. і Я. 48, Наумчык С. 32, Наумчык Ю. 30, Нестар М. 33, Недзьведзкі П. 106, Норчык Л. 20,
 Орэхва В. 43, Орас-Романа А. 78,
 Палескі А. 112, Палонская Ю. 15, Пелеса А. 41, Палюховіч М. 36, Пятроўскі Я. 15, Плескач В. 20,
 Рагуля Б. 12, Радзюк Г. 37, Раковіч Я. 42, Ракуць Ул. 75. 50, Рамук В. 30, Русак Ул. 6, Рэпэцкі Г. 6,
 Сажыч Я. 31, Северанюк Л. 22, а. Сегень А. 17, Семянчук А. 12, Сенька М. 86, Сергеевіч В.42, Сільвановіч 12 Смартшчок М. 150, Стагановіч Л. 6, Станкевіч Ю 110, Стома В.12, а. Страпко М. 60, Стрэчань А. 32, Субота А. 24,
 Тулейка М. 43, Тэдона Г. 26, Тумаш В.50, Трусевіч Л.25,
 Філістовіч А. 56.50,
 Ханенка Я. 50, Хмара С. 30, Хрэноўскі А. 19.50,
 Цупрык І. 80, Цярпіцкі В. 46, Целеш А. 40,
 Чарнецкі А. 24,
 Шабовіч С. 6,50, Шавейка М. 5, Шчорс І. 40, Шчорс М. 35, Шчэцька В. 50, Шурак Л. 40,
 Шукелойц А. 50, Шымчык Я. 50,
 Юхнавец Я. 52,
 Яканюк Ул. 57, Яраховіч А. 20, Яцэвіч В. 42,
 Прыход Жыровіцкае Божае Мацеры ў Кліўлендзе 5000,
 Адзел БАЗА ў Кліўлендзе 300,
 St. George Orthodox Mission 10,
 Cleveland Public library 60.

Усім вялікае дзякуй!

Рэдакцыя спадзяецца, што ўсе, хто атрымаў 10 выпускаў часопісу ўрэгулююць залегласць і адновіць падпіску на 1992. Гадавая падпіска на часопіс «Полацак» пры індыўідуальнай рассылцы каштуе \$ 60 або \$6.50 за кожны нумар. Цана падпіскі часопіса праз нашых прадстаўнікоў — \$55 або \$ 6 за кожны нумар.

Згукі Бацькаўшчыны

Алесь Анціпенка. Аднаўленьне Беларускае Хрысьціянскае Дэмакратыі . . . УІ-УІІ,77-78
 Васіль Быкаў. «Нас чакае зацятая барацьба». IX,14-18
 Анатоль Дарожскі. «Не давайце чужынцамі быць!» III,33
 Тацьцяна Гуцаленка, Ала Шчадранак, Анатоль Дарожскі, Сяржук Плыткевіч.
 «А вясна ідзе на Беларусь!..». ІУ,55-60
 «Дзяды —90». Ухвала (рэзалюцыя) мітынгу-рэквіему. I,54-55
 Зьніч Беларусі (Да сьята) III,33
 а.Серафім Жалязьняковіч. Ліст да сябры. I,57-58
 Яўген Лецка. Адродзімся зь верай У,57-58
 Леанід Лыч. Каб жыла Беларусь. IX,19-22
 Сьвятлана Менская. «...к тому месту великую ласку имають». УІ-УІІ,79-81
 Сьвятлана Менская. Татары на зямлі Беларусі УІІІ, 57-58,
 Людміла Налівайка. Адраджэнцы «Пагоні» УІІІ, 59-61
 Міхась Чаромха. Прыняцьцё. I,56
 Віктар Шніп. Баляда 25 Сакавіка III,33

Карані нашага роду

Сьвятлана Белая. «Ой, Калядачка, вы вярніцеся!..». I,42-45
 Міхась Белямук. Сьвяты вечар. I,48-51

Наша гісторыя

Міхась Белямук. Эмблема на шчыце герба «Пагоня» УІІІ, 26-33, IX, 23-28, X,38-41
 Волга Дадзіёмава. Аркестровае выканальніцтва Беларусі. УІ,11-16,
 Ларыса Касцюкавец. «Полацкі сшытак». УІІІ, 22-25
 Вадзім Круталевіч. 25 сакавіка 1918 г. у гісторыі самавызначэньня Беларусі.
 III, 8-11, ІУ, 15-21, У, 29-33
 Грына Масько. Фальшываманэтчыкі старжытнага Полацка ІУ,11-13
 Леў Мірачыцкі. «Крыніца» ў лёсе беларусаў У,26-28
 Леанід Лыч.Беларусізацыя. II,17-23, III,14-17, ІУ,36-38
 Сімяон Полацкі Прилоф УІІІ, 21
 Васіль Пуцко. Аб іконе Багамацеры Эфескай и старажытным Полацку УІІІ, 16-20
 Сяргей Тарасаў. Полацкае княства ў XI ст. УІІІ, 9-15
 Сяргей Тарасаў. Вялікі пасады у Полацку. У, 22-25
 Юры Штыхаў. Полацкія крывічы. УІІІ, 5-8
 Іосіф Юхо. Полацкае старадаўняе права. I,3-7
 Іосіф Юхо. Вуні Вялікага княства Літоўскага УІ-УІІ,6-10
 Эрнэст Ялугін. Сьвечкі на Дзяды. II,23-29.III.18-23, ІУ,15-21, У,34-39, УІ-УІІ,17-25

Пад бел-чырвона-белым сьцягам

Сьвятлана Белая. Жыві, ідэя паяднаньня!... I,27-36
 Анатоль Белы. Як абвяшчалі незалежнасьць Беларусі УІ-УІІ,26-29
 Анатоль Белы, Аўген Гучок, Сяржук Плыткевіч. 25 жніўня — што далей? IX, 9-13.
 Аляксандр Мікалайчанка. Эпіцэнтр, што прывёў Беларусь да свабоды. IX,4-8
 Анатоль Яўхімавіч. «Мы выйдзем шчыльнымі радамі!..» III,29-32

Публікацыі часопіса «Полацак» за 1991 год.

На зван сьвятой Сафіі.....	I, 1
<i>Зычэньні часопісу «Полацак»</i>	
Клюб «Спадчына», часопіс «Спадчына».....	I, 2
Рыгор Барадулін, Васіль Быкаў, Сяргей Законнікаў, Міхась Ткачоў.....	II, 2-4
Адам Адамовіч, Анатоль Грыцкевіч.....	III, 3
Кастусь Акула, Янка Запруднік, Інтэлігенцыя з Бацькаўшчыны.....	VI-VII, 3-5
<i>Насустрэч падзеям</i>	
Рыгор Барадулін. Малітва за Беларусь.....	У, 3
Сьвятлана Белая. Аб чым зямля сьпявае.....	УІІІ, 3
Міхась Кавыль. Слуцкім героям.....	IX, 3
Уладзімір Караткевіч. Цырцовыя цагліны.....	IX, 4
а.Міхась Страпко. Вялікоднае прывітаньне.....	II, 5
Віктар Шніп. Час прыйшоў.....	VI-VII, 3
<i>Калядныя прывітаньні</i>	
Рыгор Барадулін, Васіль Быкаў, Сяргей Законнікаў, Ядзьвіга Двінская, а.Міхась Страпко, Віктар Шніп, часопіс «Полацак», клуб «Спадчына», Беларуска-Амэрыканскія грамадзкія арганізацыі г.Кліўленда.....	X, 3-9

Асьветнікі

Анатоль Белы. Мэдальерны вобраз Скарыны.....	I, 8-13, II, 6-10, III, 3-7,
Уладзімір Содаль. Яго равеснікі, аднагодкі.....	I, 14
Уладзімір Содаль. Кушыянскія амэрыканцы.....	I, 15-17
Анатоль Цітоў. Загадка герба Францішка Скарыны.....	IУ, 8-11

Балонкі эмігранцкіх выданьняў

Ян Станкевіч. «Узыходзіла сонца незалежнае Беларусі».....	II, 14-16
---	-----------

Далёкае і блізкае

Наталля Арсеньнева. Беларусь наша маці—краіна.....	IУ, 41
Міхась Белямук. Пачатак.....	I, 19-23, II, 30-37, III, 46-48, IУ, 39-41, У, 40-42, VI, 54-58
М.Дубок. Пётра Звонны.....	I, 50
Кастусь Мерляк. Адноічы ў Рыме.....	X, 42
Юзэфа Найдзюк. Наш лягер.....	X, 43
Пётра Нядзьвецкі. «Ой, ды забалела маё сэрцайка...».....	III, 49
а.Міхась Страпко. Захаваць песню.....	I, 24-26

Зьрцало житця

Уладзімір Арлоў. Вяртаньне сьвятыні.....	IУ, 4-7, У, 4-5,
Міхась Булахаў. Пра апазыцыю «хрысьціянства—паганства» ў «Словё о пльку «Игоревё».....	II, 41-44
Юрка Вьцбіч. Аб чым умаўчаў пратаярэі Вайтовіч.....	У, 6
Масей Сяднёў. Плач Яраслаўны.....	II, 44-45
Сяргей Тарасаў. Адкуль пайшло хрысьціянства ў Беларусі?.....	X, 10-13
Міхась Чаромха. Званы Беларусі.....	III, 51-54

Памяць зямлі

А.С. Калісьці ў Менску.....	IX, 29-31
Сьвятлана Белая. Анатоль Белы. Скарынаўскі каляндар.....	I, 37-41
Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча.....	IУ, 28-29, У, 15-17, VI-VII, 30-36, VIII, 34-37
Аўген Гучок. Слова пра Міколу Ермаловіча.....	IУ, 26
Аўген Гучок. За што загінуў ён, Грачанікаў?.....	III, 28
М.Дубок. Спадар Я.Станкевіч.....	X, 34
Мікола Ермаловіч. Пад пільным наглядом.....	IУ, 30-31
Вольга Іпатава. Падзьвіжнікі не перавяліся.....	IУ, 27
Анатоль Казловіч. «Уберіце соннышко! або Дакумэнтальная гісторыя аб сьвяткаваньні «Гуканьня вясны».....	У, 18-21
Паўла Каруза. Раёк.....	IУ, 24,
Хведар Крыванос. Сказ пра Рагнеду.....	II, 38-40
Леанід Крыгман. Баляда аб школьным сябры.....	IX, 42-44
Лісты і вершы Уладзіміра Караткевіча.....	IX, 45-52, X, 44-49
Леў Мірачыцкі. Міхал Забэйда-Суміцкі: эмігранцкі лёс, служэньне мастацтву і гуманізму.....	X, 35-38
Віктар Новік. Лёс музыканта.....	III, 24-27, IУ, 22-23
Успаміны Яўгена Ціхановіча.....	У, 7-17, VI-VII-38-43, VIII, 38-43, IX, 34-41, X, 49-54

Пачынальнікі

Сьвятлана Анатольева. Багдановічаўскі каляндар.....	X, 29-31
Сьвятлана Белая. Гісторыя адной знаходкі.....	X, 19
Анатоль Белы. Вытокі нацыянальнай сьвядомасьці.....	II, 6-10, III, 3-7
Анатоль Бярозка. «Вядучы матыў», «Сягоньня патухла тваё акно», «Ліст да маці».....	VI, 53
Максім Богдановіч. Новыя пісьма Л.Н.Толстого.....	X, 20-21
Дакумэнт Рады БНР.....	II, 11-13
Юльяна Дубяйкоўская Алёіза Пашкевічанка-Цётка.....	VI-VII, 46-48
Леанід Лыч. Беларусізацыя.....	II, 17-22, III, 14-17, IУ, 36-38
Уладзімір Конан. «Беларусь, Беларусь!».....	X, 14-18
Мацьвей Рэпкаў-Смартшчок «Абяздолены мой стромны шлях».....	VI, 49-50
Ганна Сурмач. Музей Івана Луцкевіча ў Вільні.....	IУ, 34-35

Роднае слова

Сьвятлана Анатольева. «Міжагнёўе» Міхася Кавыля.....	У, 43-44
Сьвятлана Анатольева. Калі паэт «асыпаецца песняй».....	IX, 53-54
Уладзімір Бакуновіч. У вянок нашай мовы.....	VI-VII, 63
Сьвятлана Белая. Максімава Яраславія.....	III, 36-42, IУ, 44-48, У, 50-56, VI, VII, 66-72, VIII, 48-53, IX, 56-60, X, 22-29.
Сьвятлана Белая. Апокрыфы мінулых дзён.....	VI-VII, 59-60
Аўген Гучок. «Здаровай быць Радзіма можа...».....	I, 52-53
Пётра Звонны. Ідуць жаўнеры Беларусы.....	IX, 61-62
Міхась Кавыль. Край красы.....	VI-VII, 64-65
Міхась Кавыль. Сыны Беларусі.....	У, 45
Лідзія Савік. «Ніхто з радзімай Беларусі не прачытае маіх дум...».....	У, 46-48
Масей Сяднёў. Кароткія выслоўі з «Масеевай кнігі».....	У, 49
Масей Сяднёў. З «Масеевай кнігі».....	IX, 55, X, 55
Масей Сяднёў. «Светлы міг» Яна Чыквіна.....	III, 43-45

Масей Сяднеў. «Парад душ». «Мова»	У, 43
Масей Сяднеў. «Творчасць», «Маісей міласэрны», «Адкуль мы пайшлі», «Саляны слуп»	У, 62-63
Масей Сяднеў. «Маісеевы законы», «Лесвіца», «Божая міласць», «Шматстайнасць»	УІІ, 46-47
Юрка Юхнавец «' ' Зыйшоўшы крокаў некалькі з узгорку...», «Сакратава», «Хрышчэнцы»	УІІІ, 44-45

Чарнобыльскі шлях

Кастусь Акула. Вясёлыя блакітныя вочкі	УІ, 76
Грына Кісялёва. Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі	ІІ, 56-62, ІІІ, 60-65, ІУ, 49-53, У, 59-62, УІ, 73-75
Чарнобыльскі рэпартаж Віктара Барабанцава	ІУ, 54
Alexandr Lyutsko Chernobyl	УІІІ, 54-56
Васіль Якавенка. Наканаваньне	ІІІ, 55-59

3 жыцця эміграцыі... І, 59-64, ІІ, 63-64, ІІІ, 66-68, ІУ, 61-64, У, 63-64, УІ-УІІ, 82-88, УІІІ, 62-64, ІХ, 63-64

Вокладкі і развароты часопіса ўпрыгожвалі творы мастакоў:

Міхаіл Басалыга. Слуцкі князь Аляксандр Уладзіміравіч Алелька	ІХ
Мадонна	У
Уладзімір Басалыга. Спаса-Еўфрасіннеўская царква ў Полацку	УІІ
Уладзімір Васюк. Плякат «Ефрасіння Полацкая»	УІІІ
Сямён Герус. Францышак Скарына, Цяжкія ўспаміны	ІХ
Цёплы вечар, Маё дзяцінства, Адлёт журавоў	УІ-УІІ
Генадзь Грак. Страцім-лебедзь	Х
Уладзімір Жук. «Пагоня». Вокладка другога нумара часопіса «Полацак»	ІІ
Андрэй Карпук. Вокладка першага нумара часопіса «Полацак»	І
плякат Іван Луцкевіч	ІУ
Арлен Кашкурэвіч. Лазар Богша	ІУ
Уладзімір Крукоўскі. У бітвах за волю, у бітвах за долю	І
Антаніна Лапіцкая. Максім Багдановіч	Х
Алесь Мемус. Кафля ХУІІ—пач.ХХ стст. з Полацка і Віцебска	ІХ
Мікола Рыжы. Плякат «Аркадзь Смоліч»	ІХ
Янка Салавянюк. Вокладка трэцяга нумара часопіса «Полацак»	ІІІ
Павел Семчанка. Каліграфія да твораў М.Багдановіча	Х
Раіса Сіплевіч Беларусачка	УІ-УІІ
Яўген Ціхановіч. Партрэты народнага артыста Ул. Галубка	У
плякат «Цётка»	УІ-УІІ
плякат «3 Новым 1992 годам!»	ІХ
Максім Багдановіч	Х
Юрась Хілько. Партрэт Антона Луцкевіча	У

МЕНСКІ ГРАМАДСКА-АСВЕТНІЦКІ
КЛЮБ

ВЫКАЗВАЕ ВАМ
САРДЭУННЮ ПАДЗАКУ
за пільны клопат аб бацькаўшчыне
і шчырае ахвяраваньне на помнік
Максіму Багдановічу
г. Яраслаўлі

4/2